

Genetické riadenie vývinu živočíchov

Modelové organizmy

Drosophila melanogaster
8 chromozómov

Caenorhabditis elegans
12 chromozómov

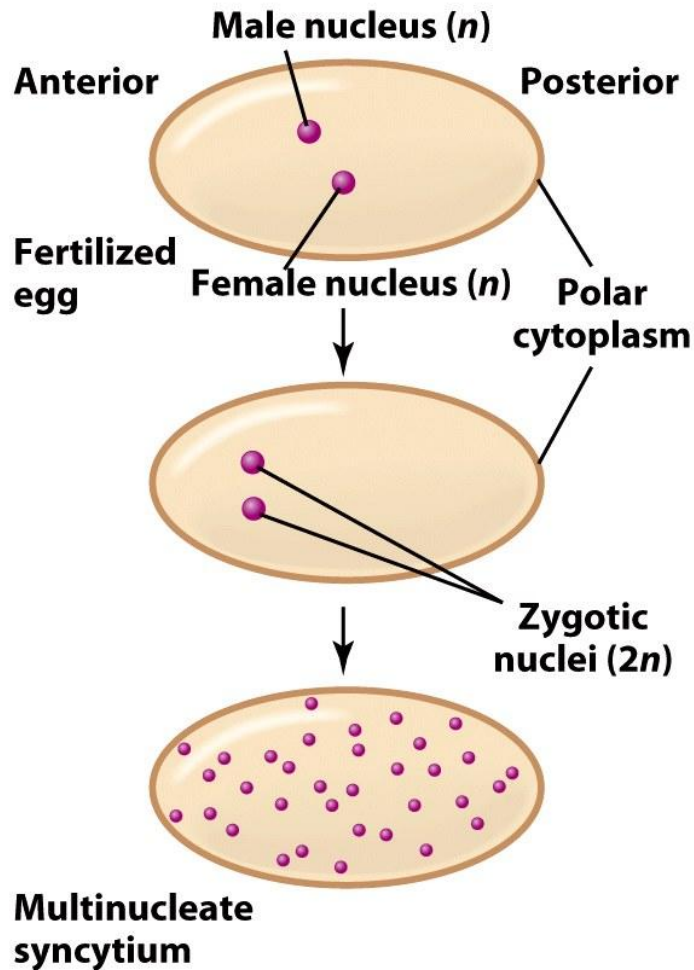

Danio rerio
50 chromozómov

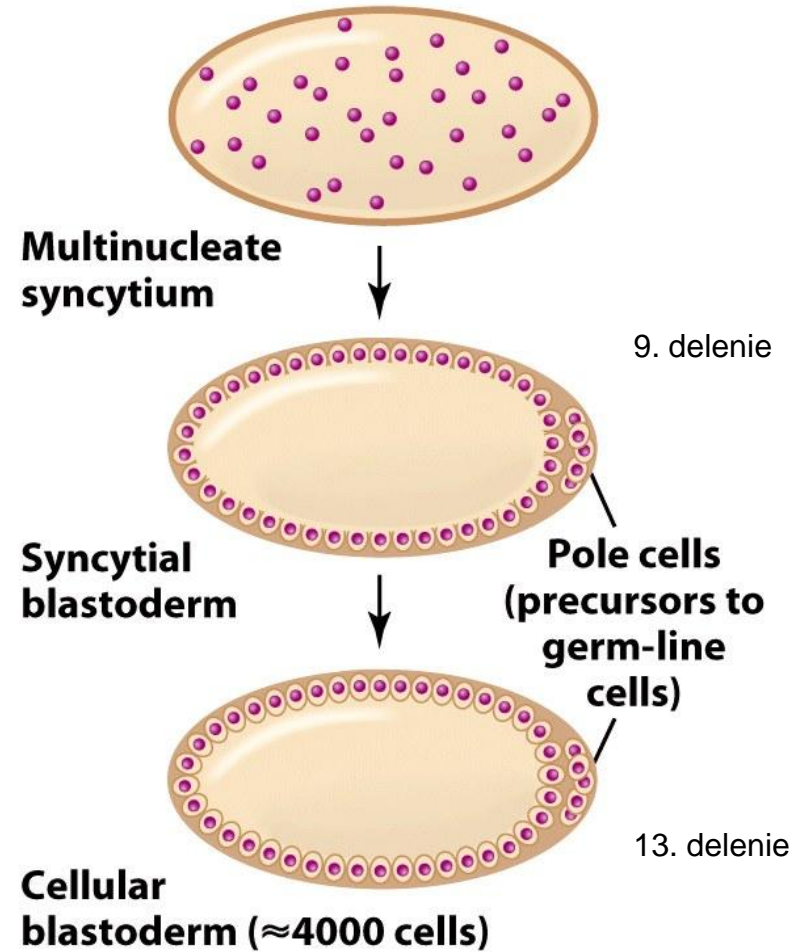

Mus musculus
40 chromozómov

Embryogenéza *D. melanogaster*

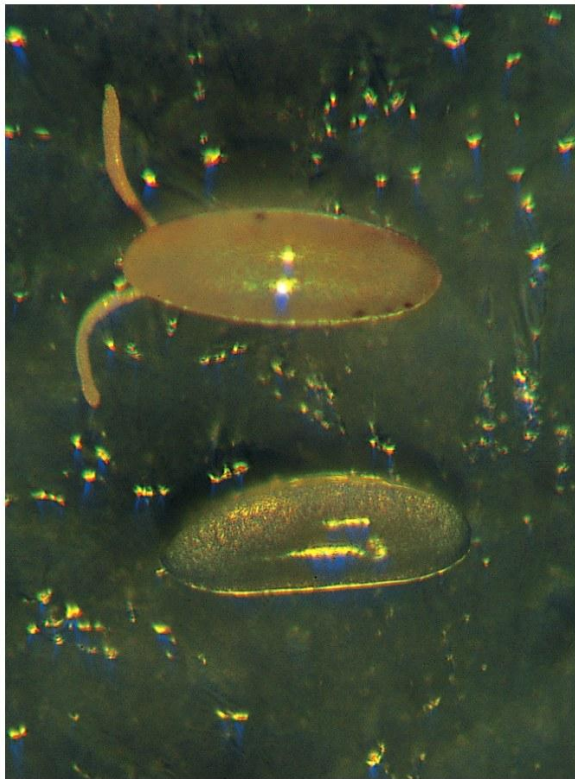

© 2009 John Wiley & Sons, Inc. All rights reserved.

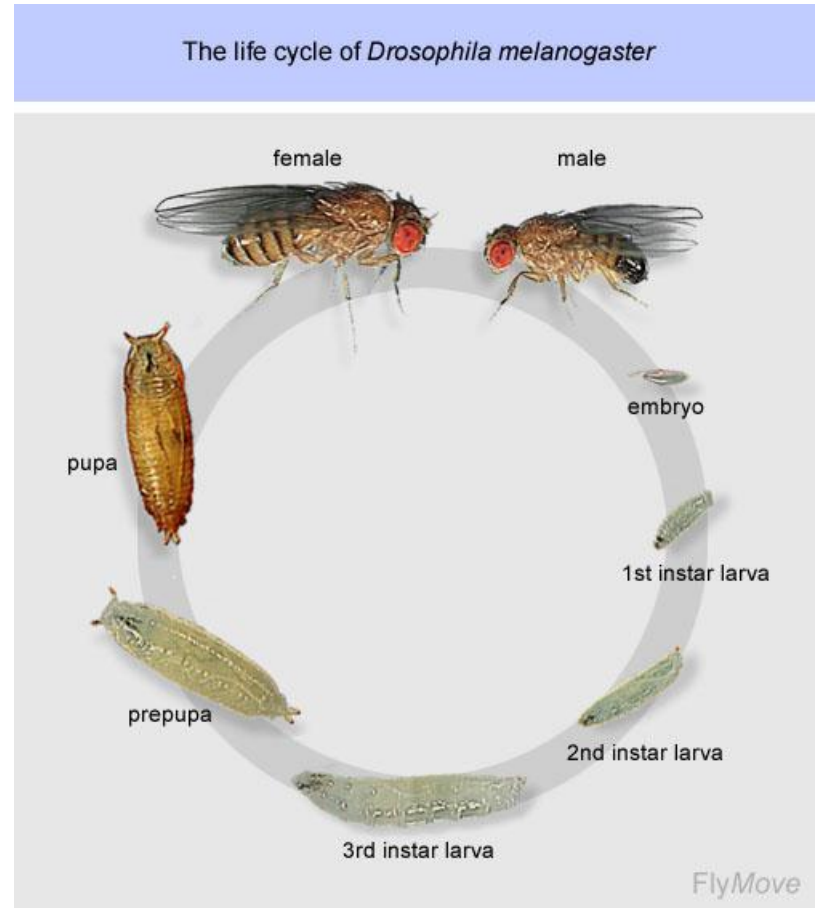
© 2009 John Wiley & Sons, Inc. All rights reserved.

Vývin *Drosophila melanogaster*

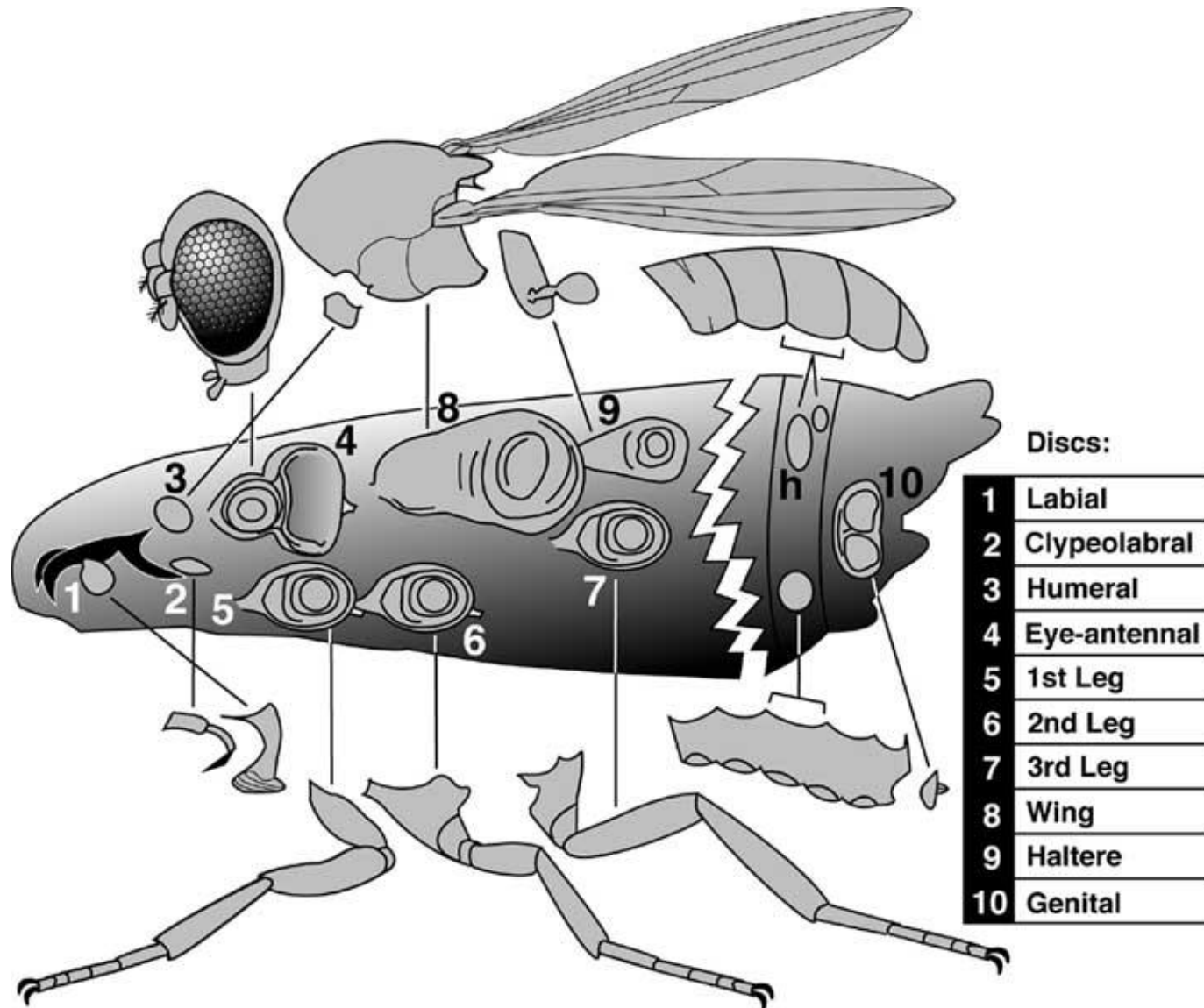
1 mm

Filamenty, mikropyle

Trvanie životného cyklu cca 14 dní

Drosophila imaginálne disky

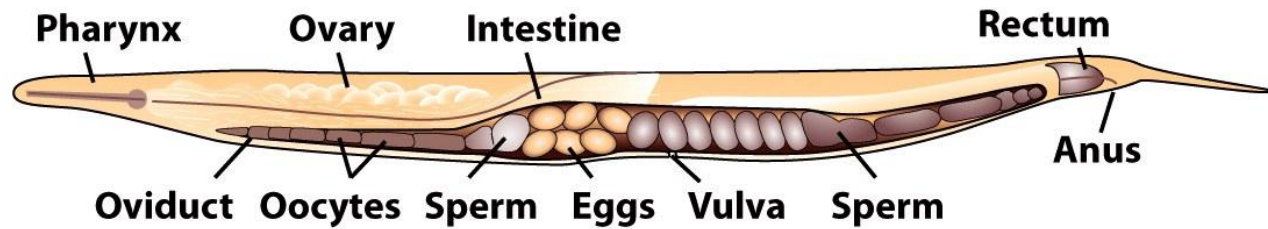
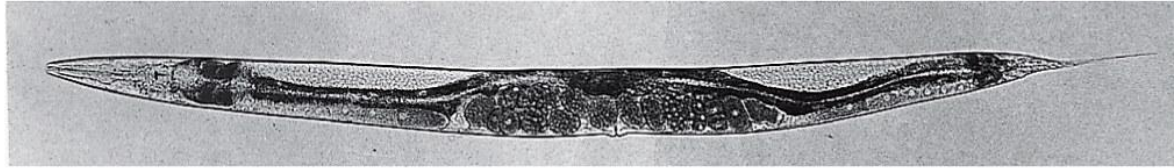

Caenorhabditis elegans

Hermaphrodite

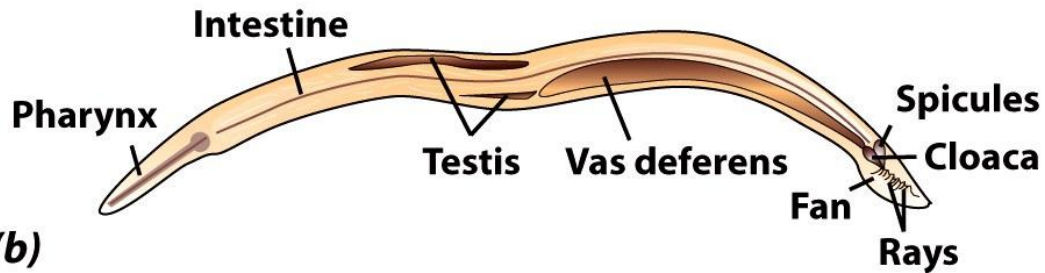
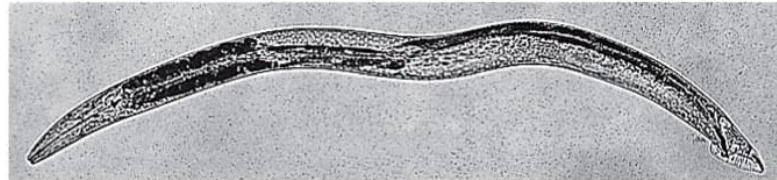
XX

(a)

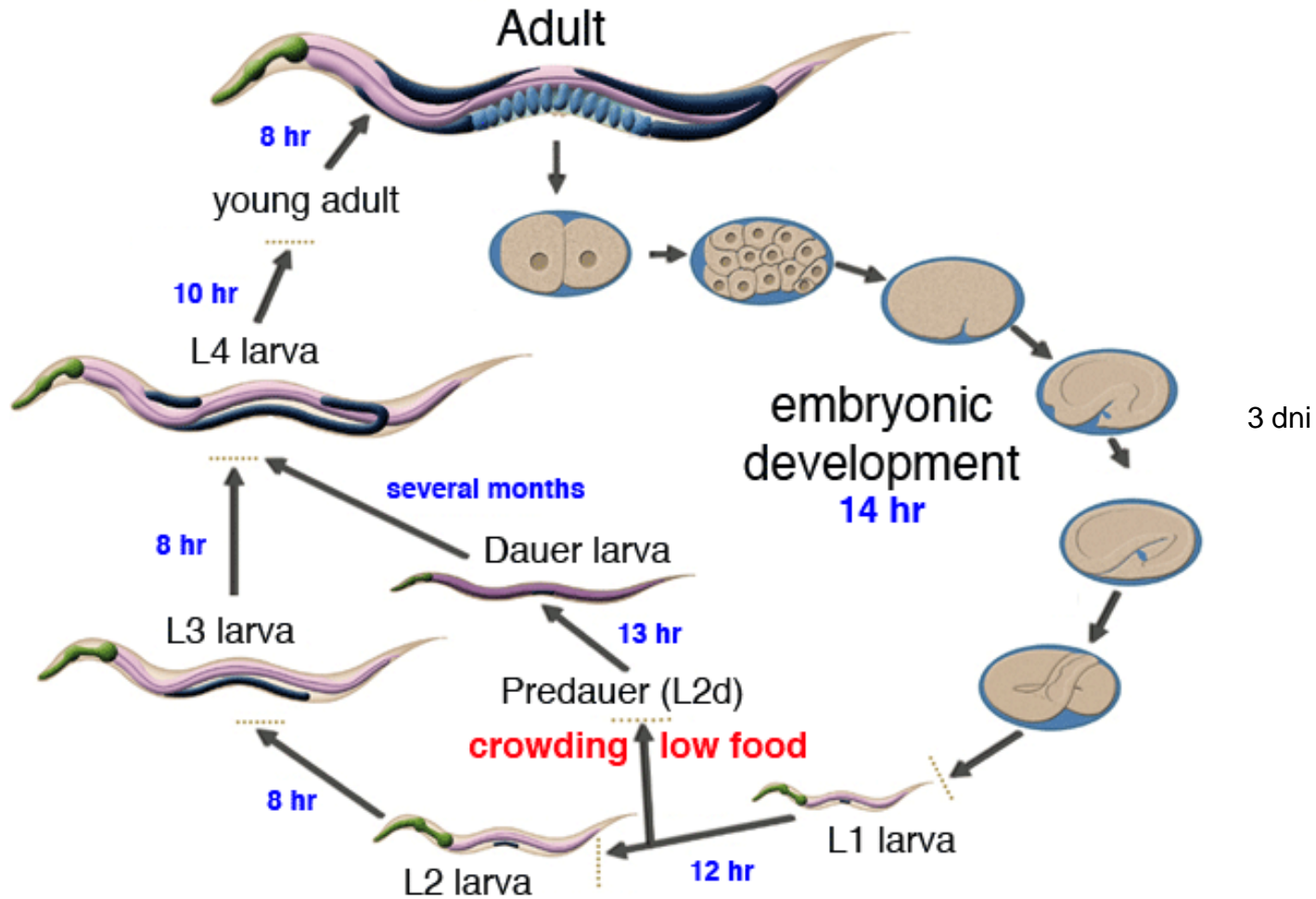
Male

X0

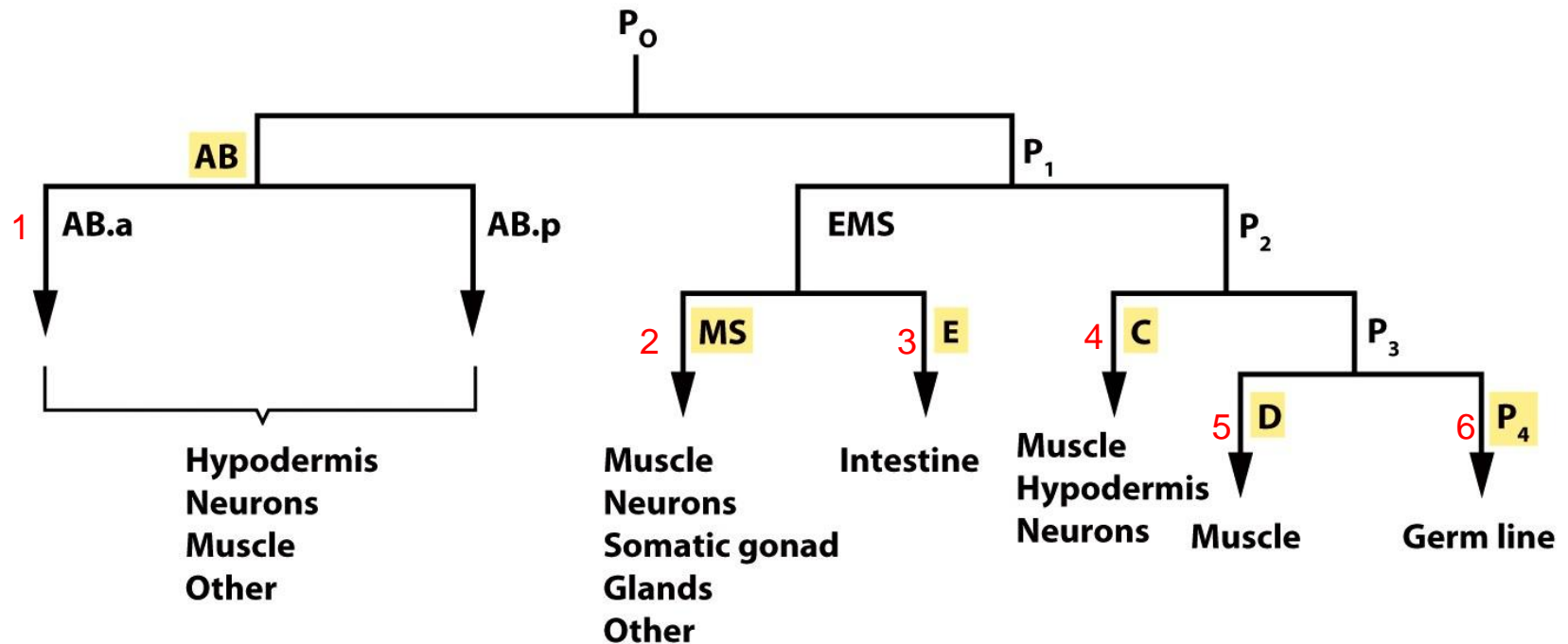
(b)

Životný cyklus *C. elegans*

Základové bunky *C. elegans*

Embryo – asymetrické delenie - 6 „základových“ buniek

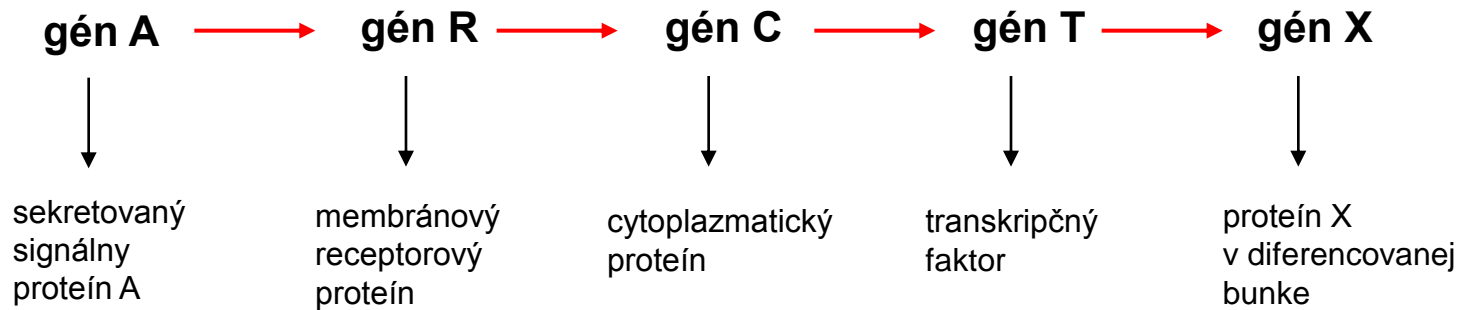
hermafrodit – 959 somatických buniek, niektoré sú mnohoadrové, 6 základových buniek

C. elegans – model pre štúdium apoptózy, determinácie pohlavia, starnutia....

Genetická analýza vývojových dráh

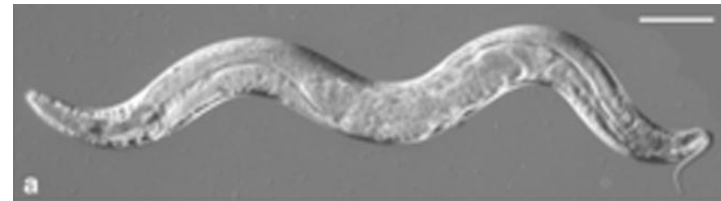
Fenotyp – výsledok série krokov v metabolickej dráhe
analýza mutácií

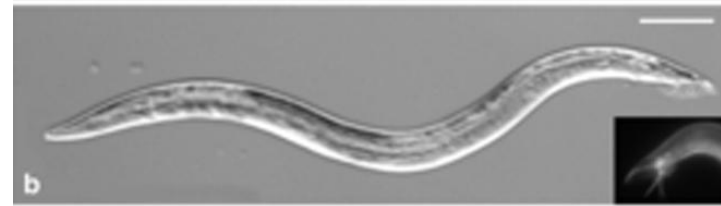
Determinácia pohlavia u *D. melanogaster* a *C. elegans*

♀

♂

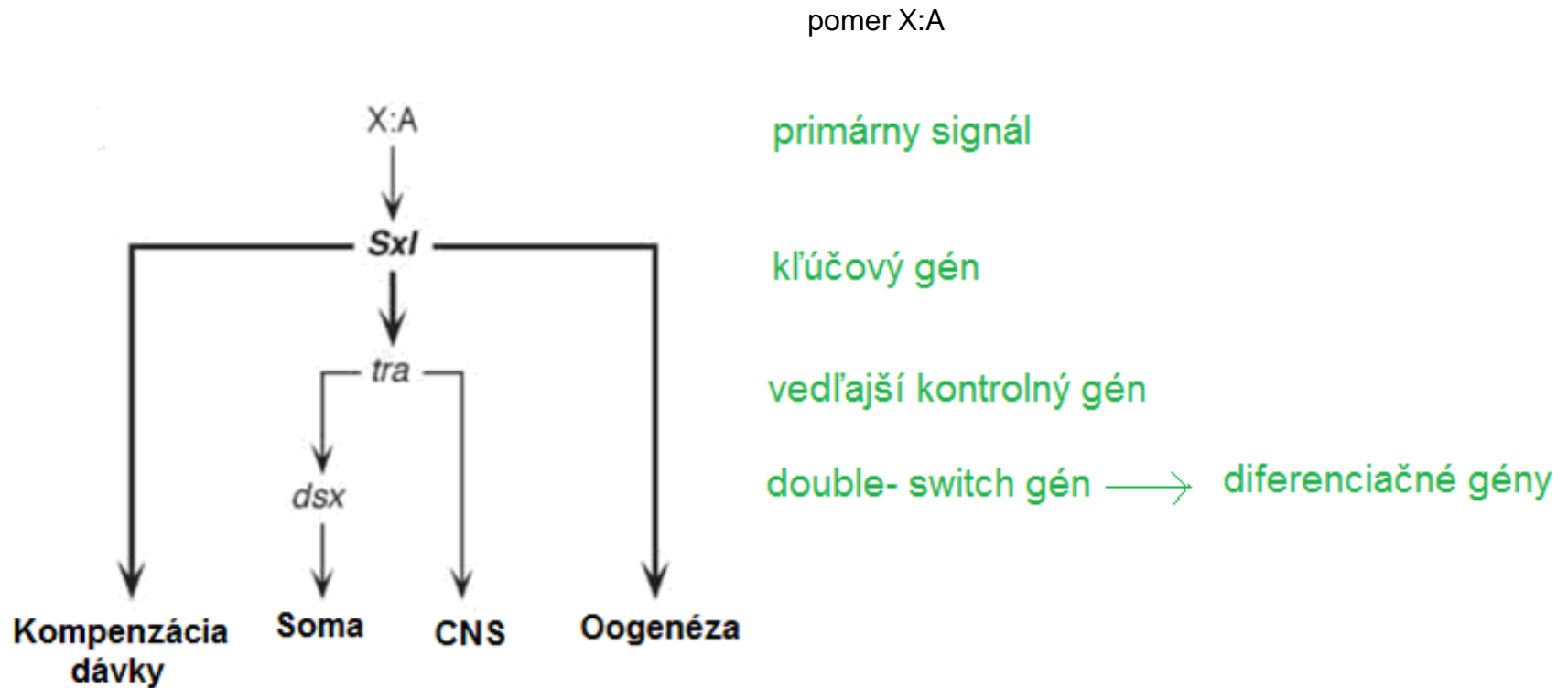
Pomer X chromozómov ku sadám autozómov

$$\text{♀} \geq 1 \quad \text{♂} \leq 0,5$$

<http://jasminefwy.blogspot.com/2009/04/best-illustrations-of-my-recent-life.html>

http://www.springerimages.com/Images/LifeSciences/1-10.1007_s12035-008-8041-0-1

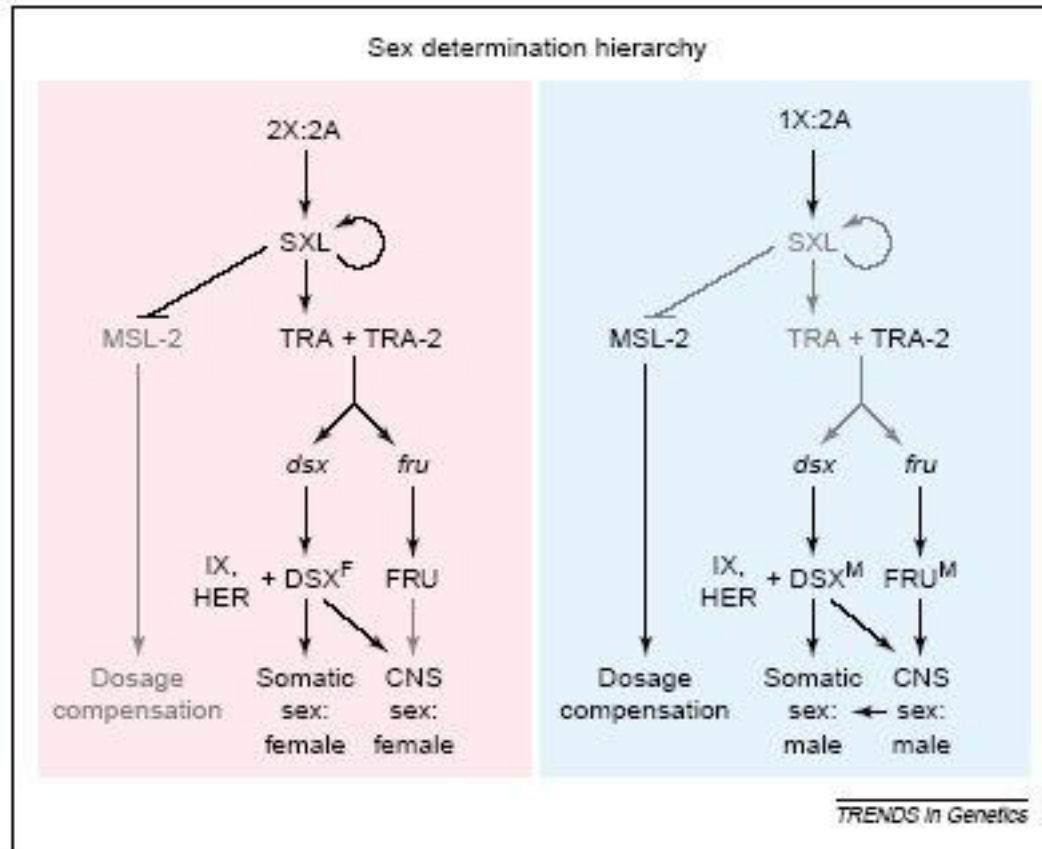
Dráha determinácie pohlavia u *D. melanogaster*

(Schütt a Nöthiger, 2000)

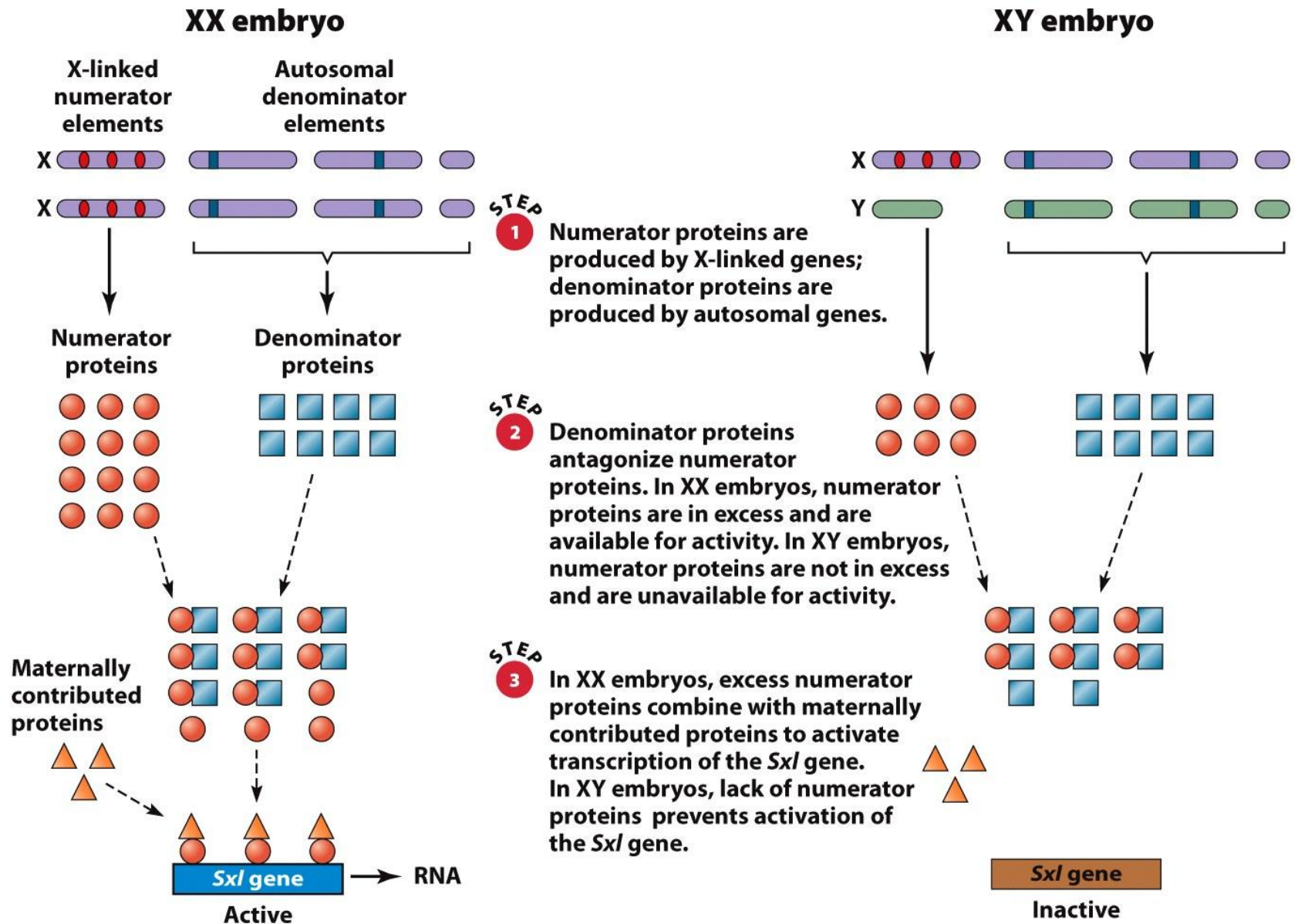
Kompenzácia dávky – tolerovanie odlišných dávok pohlavných chromozómov. ♂↑

Genetická dráha determinácie pohlavia u *D. melanogaster*

Určenie X:A pomeru, konverzia pomeru na vývojový signál, reakcia iného systému na vývojový signál

Zistenie pomeru X:A

Antagonizmus numerátor a denominátor elementov

Sxl expresia

STEP

1

Transcription:

In XX embryos, a molecular signal based on the X:A ratio initiates transcription of the *Sxl* gene from promoter P_E .

Later, transcription is initiated at promoter P_M in both XX and XY embryos.

STEP

2

Splicing:

In XX embryos, the *Sxl* transcripts are spliced to contain all the exons except exon 3.

In XY embryos, the *Sxl* transcripts are spliced to contain all the exons, including exon 3.

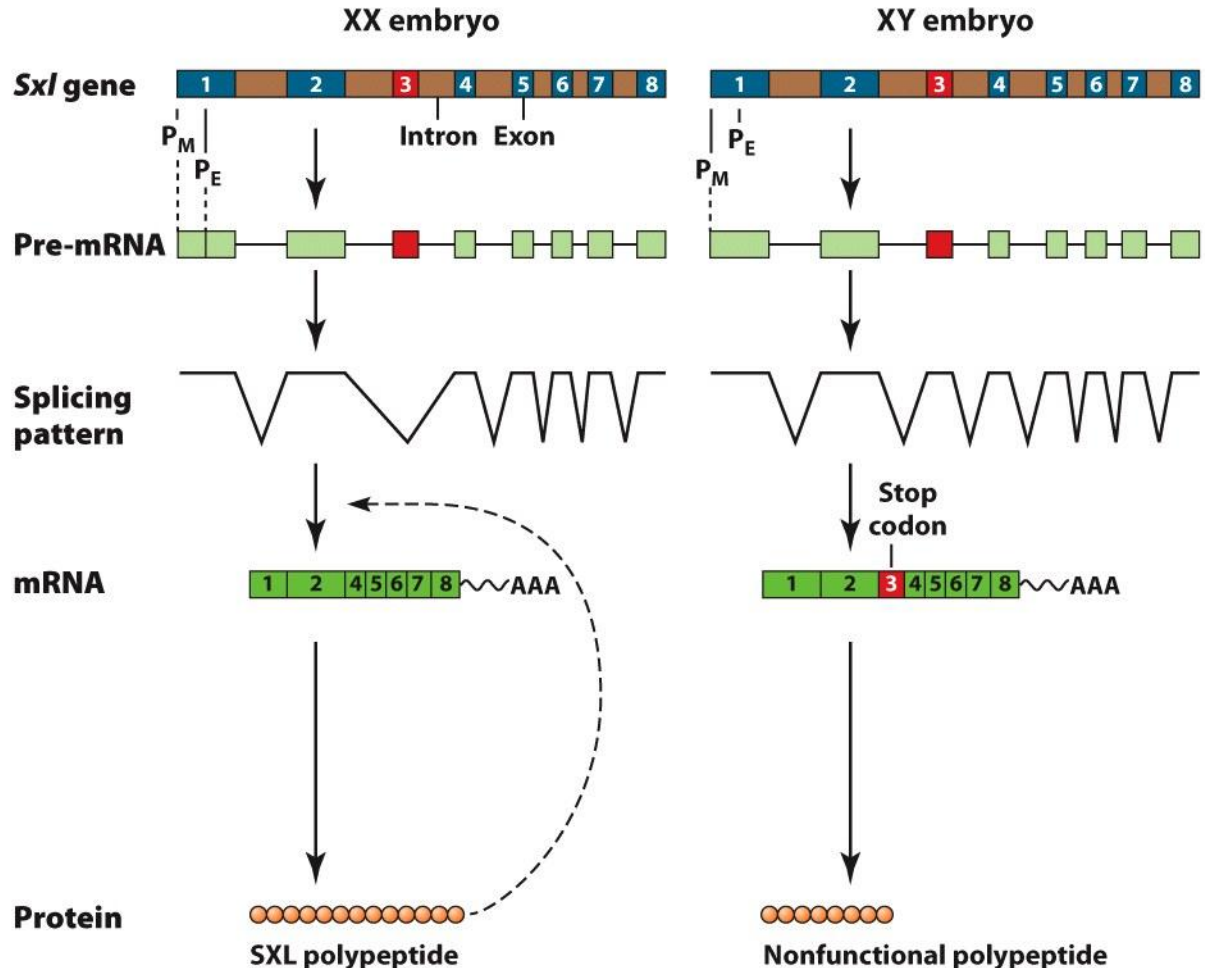
STEP

3

Translation:

In XX embryos, the *Sxl* mRNA is translated into a polypeptide (SXL) that regulates splicing, including the splicing of *Sxl* transcripts.

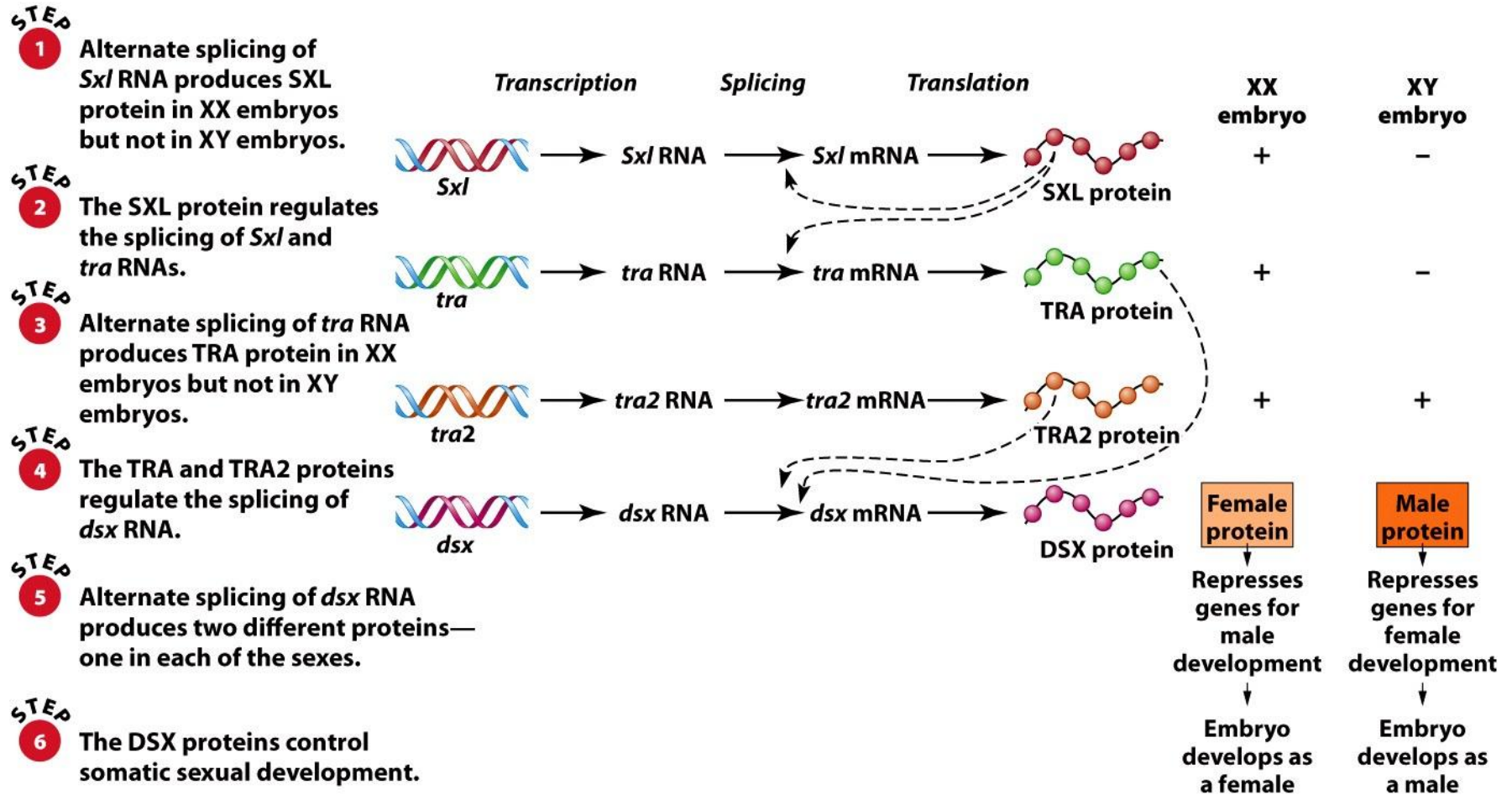
In XY embryos, a stop codon in exon 3 prevents the *Sxl* mRNA from being translated into a functional polypeptide.

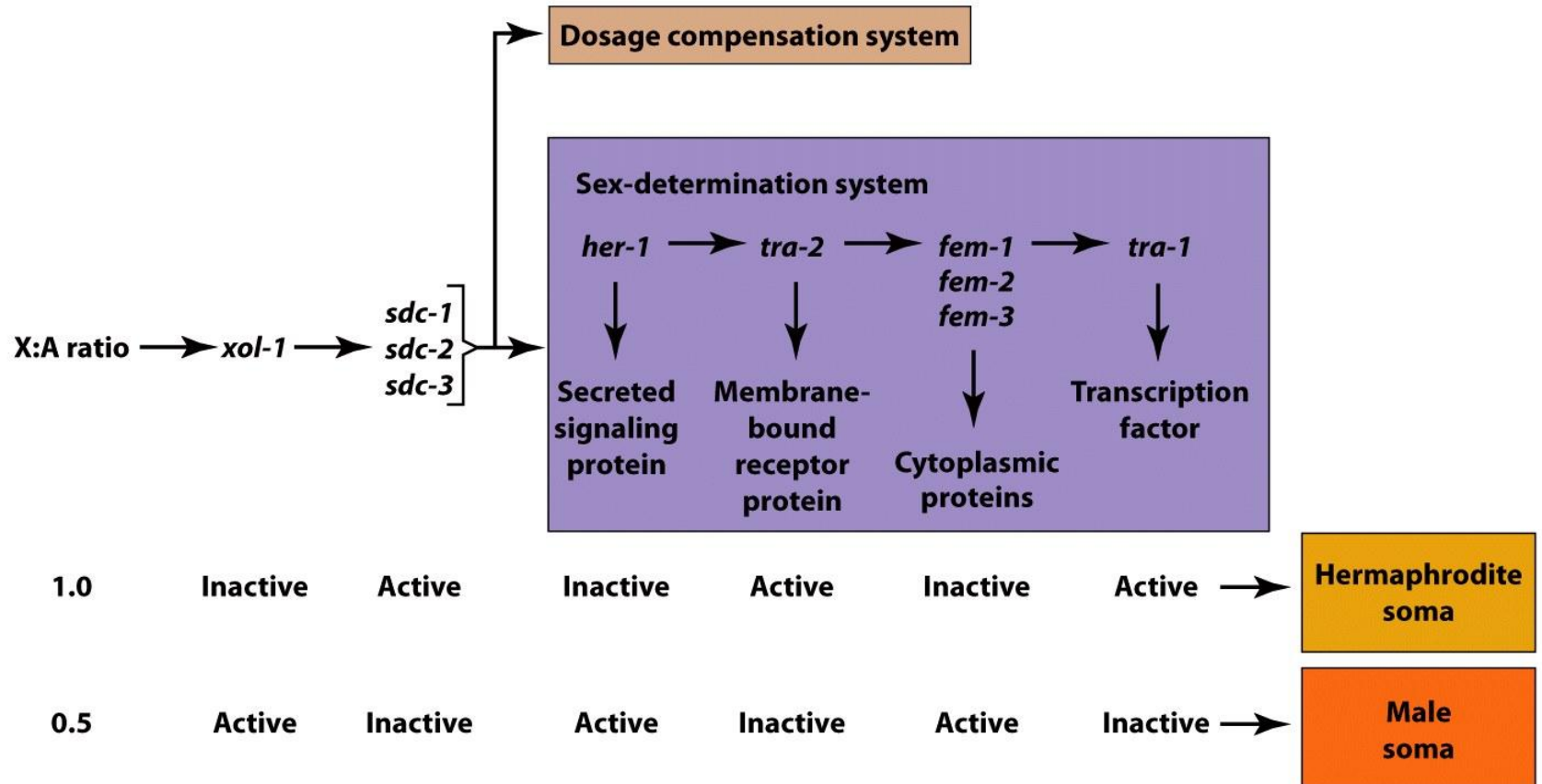
Pozitívny regulátor vlastnej syntézy

Mechanizmus regulácie determinácie pohlavia génom Sxl

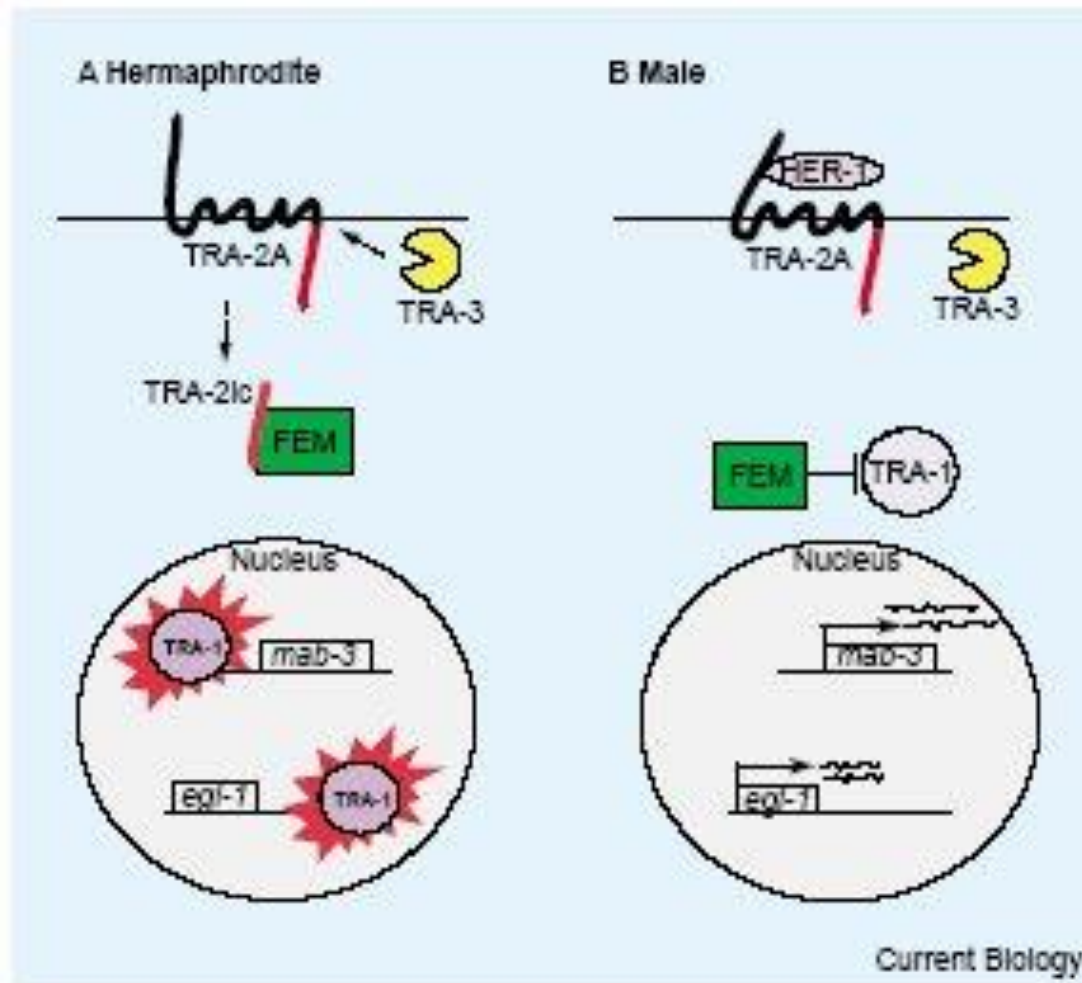

Determinácia pohlavia u *C. elegans*

Kompenzácia dávky – XX jedince ↓

Mechanizmus účinku signálneho proteínu Her-1

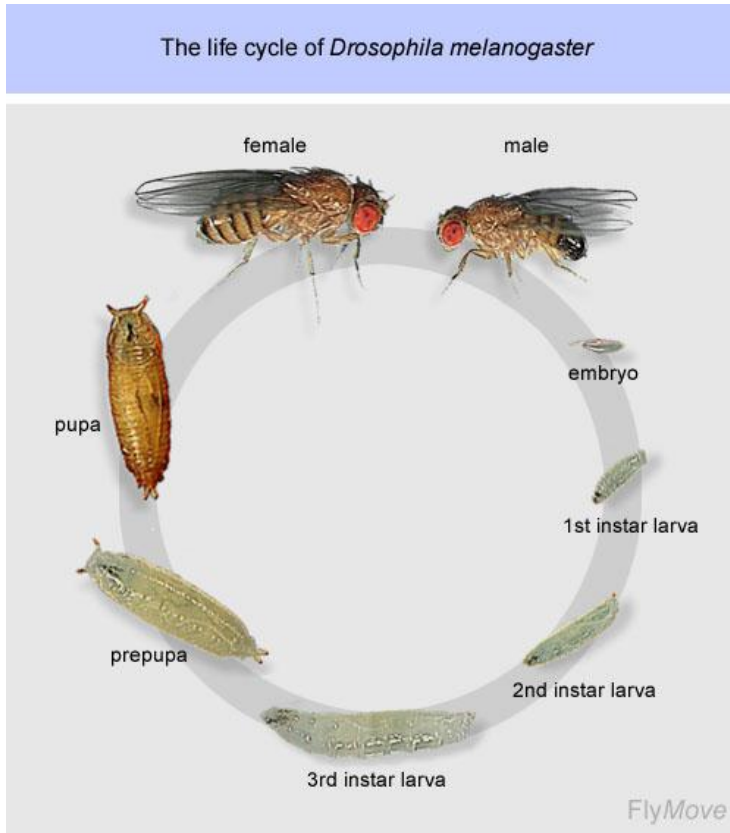
► **TABLE 21.1**

Phenotypes of Loss-of-Function Mutations in Sex-Determination Genes in *Drosophila melanogaster* and *Caenorhabditis elegans*^a

Gene	XX Mutant Phenotype	XY (or XO) Mutant Phenotype
<i>Drosophila melanogaster</i>		
Numerator gene	lethal	no effect
Denominator gene	no effect	reduced viability
<i>Sxl</i>	lethal	no effect
<i>tra</i>	male	no effect
<i>tra2</i>	male	sterile male
<i>dsx</i>	sterile intersex	sterile intersex
<i>Caenorhabditis elegans</i>		
<i>xol-1</i>	no effect	lethal
<i>sdc-1</i>	masculinized	no effect
<i>sdc-2</i>	masculinized	no effect
<i>sdc-3</i>	no sex-determination effect	no effect
<i>her-1</i>	no effect	fertile hermaphrodite
<i>tra-2</i>	male	no effect
<i>fem-1</i>	female	female
<i>fem-2</i>	female	female
<i>fem-3</i>	female	female
<i>tra-1</i>	male	minor effects in gonad

^aSource: Parkhurst, S. M., and P. M. Meneely. 1994. *Science* 264:924–932.

Vývinová genetika *D.melanogaster*

gény s maternálnym efektom –
základný plán tela embrya
A-P, D-V časti tela

gény so zygotickým efektom

zygotická génová expresia – expresia génov embrya/zygoty

Vajíčko – zdroj proteínov potrebných pre skoré štádiá
embryogenézy

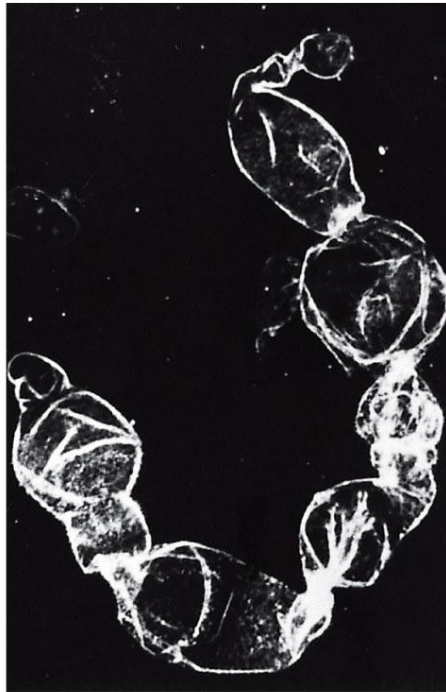

gén *dorsal* – maternálny účinok

$$\frac{dl}{dl} \text{♀} \times \frac{+}{+} \text{♂}$$

**Mutant embryo due
to maternal effect**

$$\frac{+}{+} \text{♀} \times \frac{dl}{dl} \text{♂}$$

Wild-type embryo

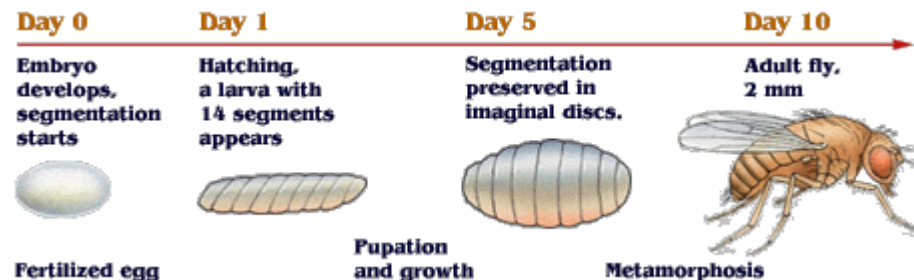
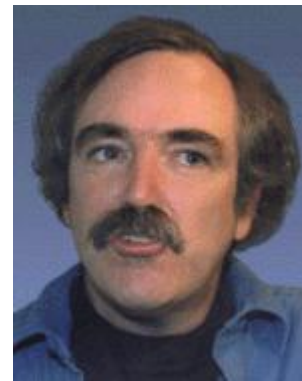
kóduje transkripčný faktor
diferenciácia dorzálnej a ventrálnej strany

dl – žiadna expresia v embryu, len v samičej
zárodočnej dráhe

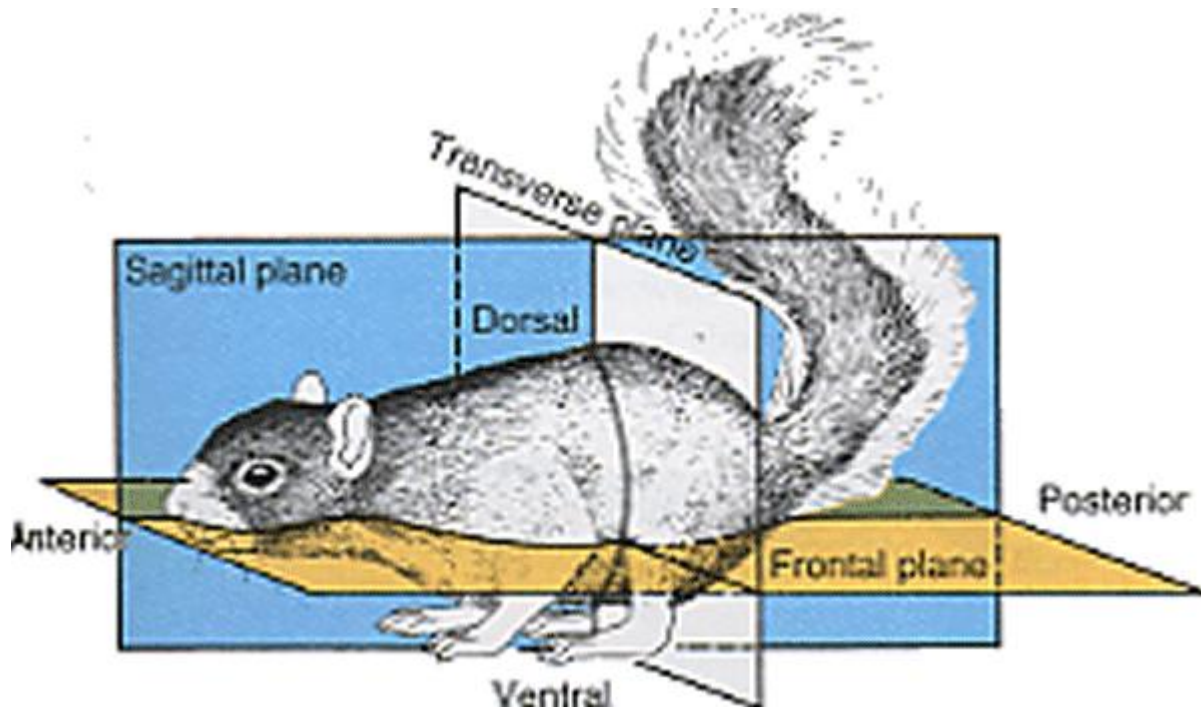

Nobelova cena za fyziológiu a medicínu rok 1995

The Nobel Assembly at the Karolinska Institute in Stockholm, Sweden, has awarded the Nobel Prize in Physiology or Medicine for 1995 to **Edward B. Lewis**, **Christiane Nüsslein-Volhard** and **Eric Wieschaus** for their discoveries concerning "the genetic control of early embryonic development".

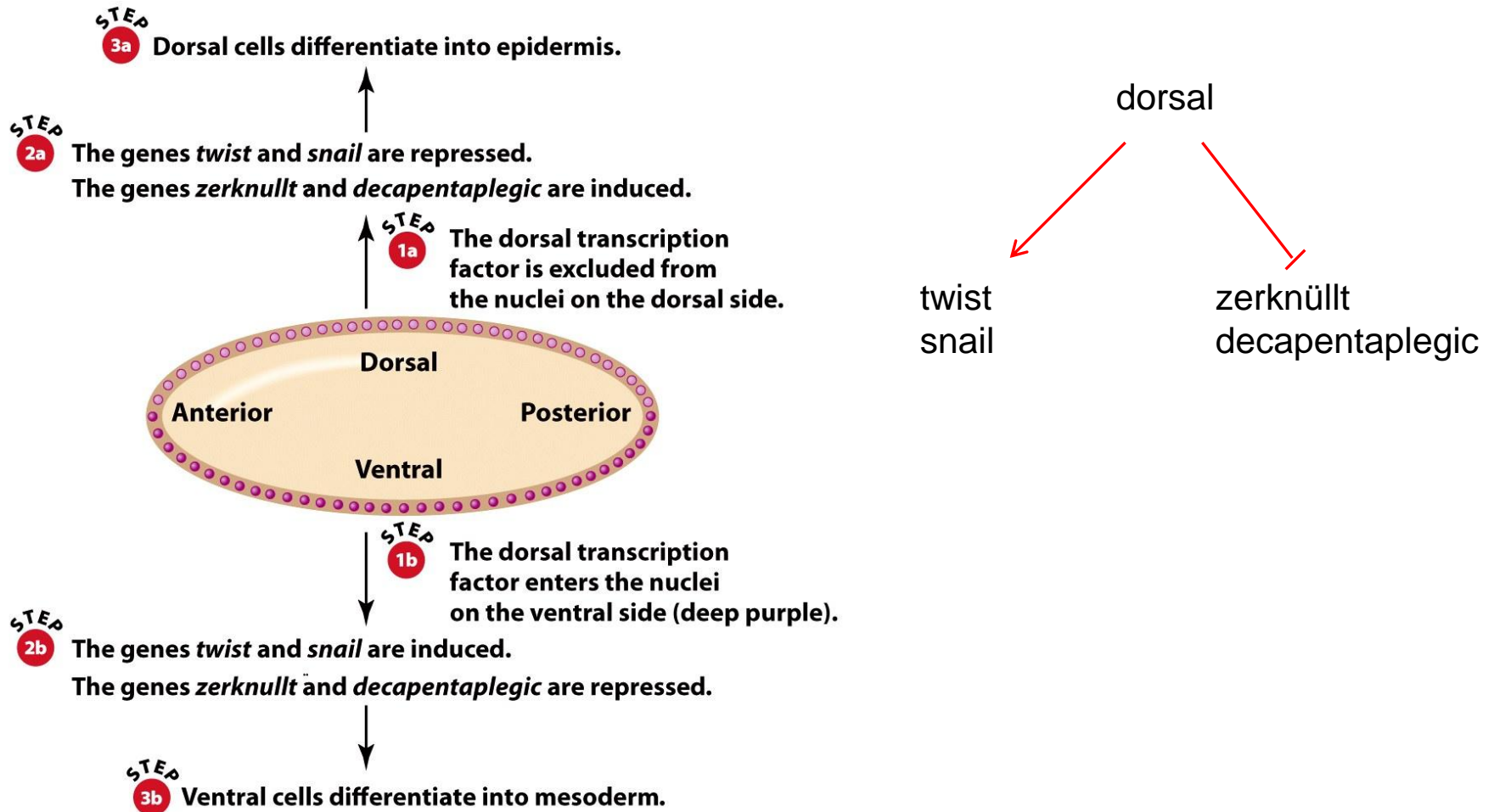

Bilaterálne symetrické organizmy – telové osi

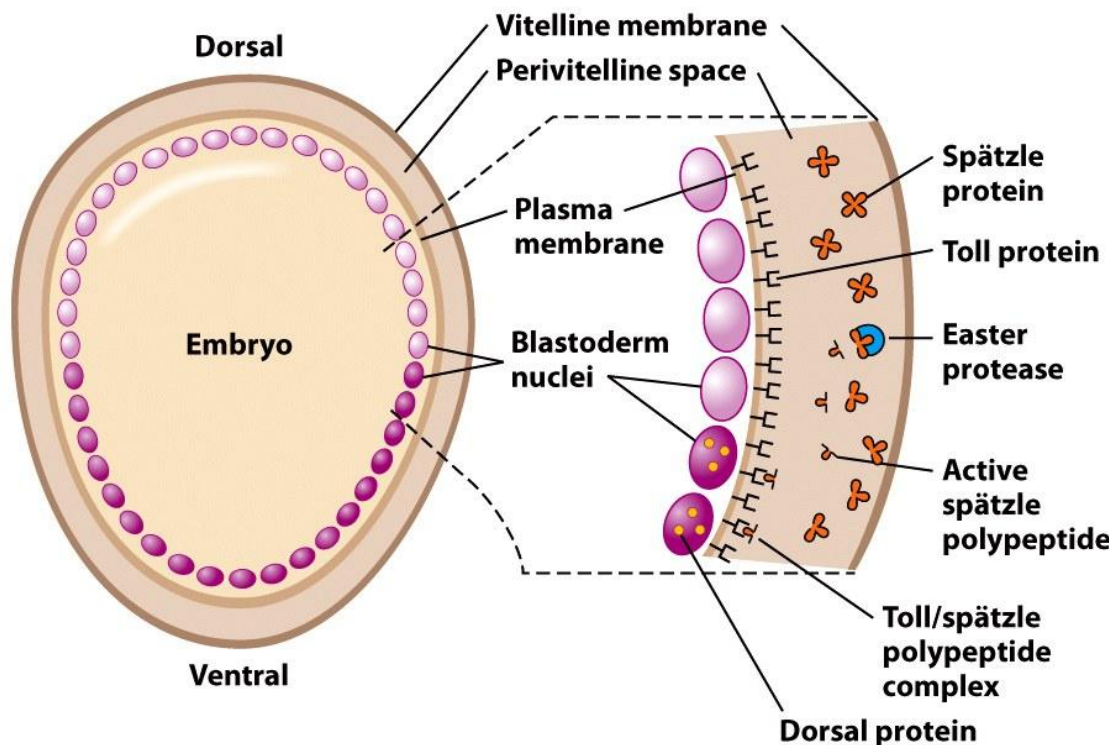

<http://www.mindcreators.com/DevelopmentalSim/DorsalVentral.htm>

Určenie dorzálnovo-ventrálnej osi u *D. melanogaster*

Dorzálno-ventrálna os *D.melanogaster*

- STEP 1** The Toll receptor protein is distributed uniformly on the surface of the embryo's plasma membrane. The spätzle protein is distributed throughout the perivitelline space.
- STEP 2** The easter protease cleaves the spätzle protein to produce an active spätzle polypeptide.
- STEP 3** The active spätzle polypeptide interacts with the Toll receptor protein.
- STEP 4** The active Toll/spätzle polypeptide complex triggers the dorsal protein (orange) to enter the nuclei on the ventral side of the embryo (deep purple).

Formovanie anteriórno-posteriórnej osi u *D. melanogaster*

STEP

1

hunchback and *caudal* RNAs are distributed uniformly throughout the oocyte.

STEP

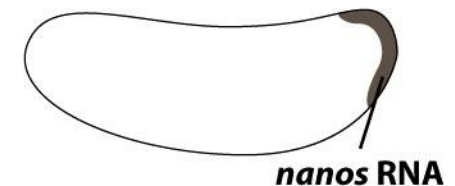
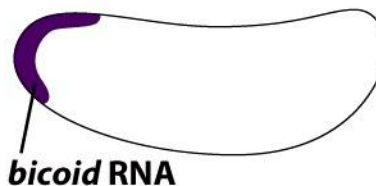
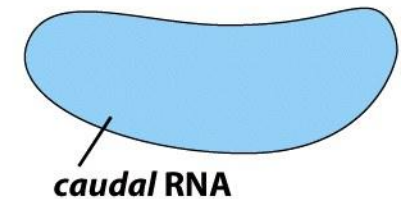
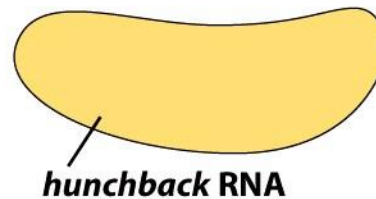
2

bicoid and *nanos* RNAs accumulate at opposite ends of the oocyte—*bicoid* RNA at the anterior and *nanos* RNA at the posterior.

Anterior determination

In oocyte

Posterior determination

bicoid – TF

Hunchback, caudal – maternálna kontribúcia
Bicoid, nanos – maternálna kontribúcia

Formovanie anteriórno-posteriórnej osi u *D. melanogaster*

STEP

3

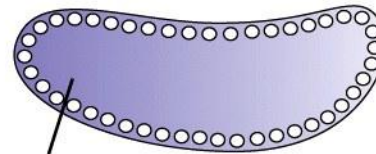
bicoid and *nanos* RNAs are translated locally in the embryo. The resulting proteins diffuse to form gradients, with *bicoid* protein concentrated in the anterior region and *nanos* protein concentrated in the posterior region.

STEP

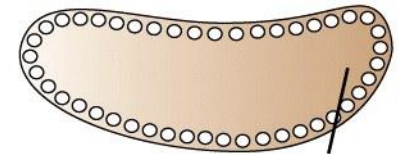
4

Bicoid protein prevents the translation of *caudal* RNA in the anterior of the embryo; *nanos* protein prevents the translation of *hunchback* RNA in the posterior of the embryo.

In syncytial blastoderm

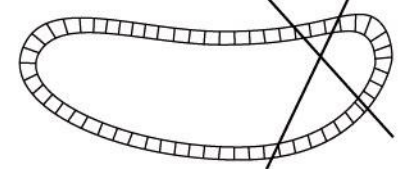
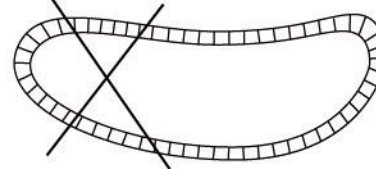

Bicoid protein

Nanos protein

In cellular blastoderm

Formovanie anteriórno-posteriórnej osi u *D. melanogaster*

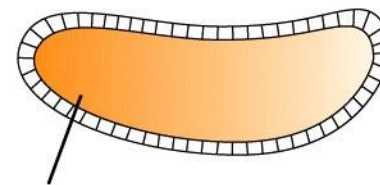
STEP
5

hunchback RNA is translated into protein in the anterior of the embryo; *caudal* RNA is translated into protein in the posterior of the embryo.

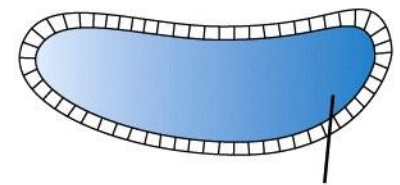
STEP
6

Hunchback (and bicoid) protein acts as a transcription factor to regulate the genes for differentiation of the anterior region of the embryo; caudal protein acts as a transcription factor to regulate the genes for differentiation of the posterior region of the embryo.

In cellular blastoderm

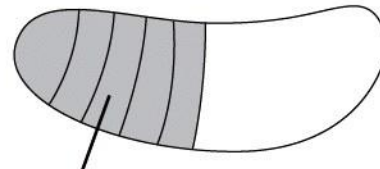

Hunchback protein

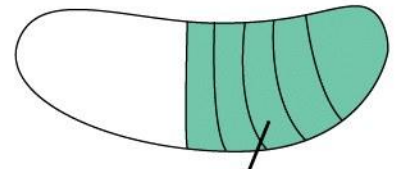

Caudal protein

In embryo

Anterior segments

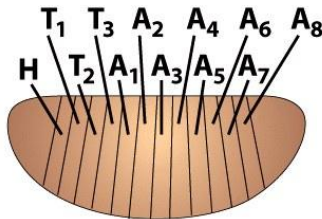
Posterior segments

bicoid, nanos – morfogény – látky riadiace vývinové procesy v závislosti na ich koncentrácii

Aktivita zygotických génov vo vývoji

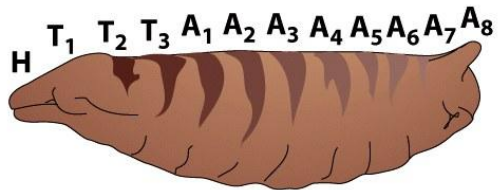
Segmentácia tela u *D. melanogaster*

Blastoderm

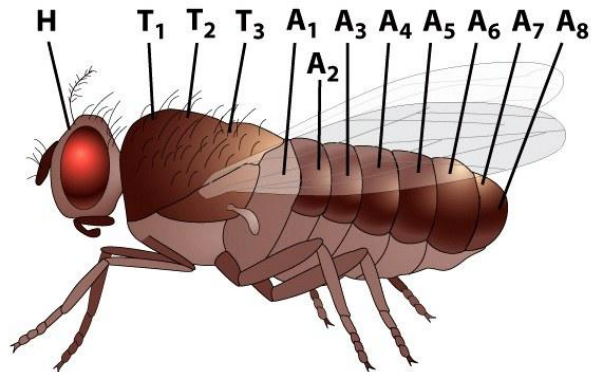
(a)

Larva

(b)

Adult

(c)

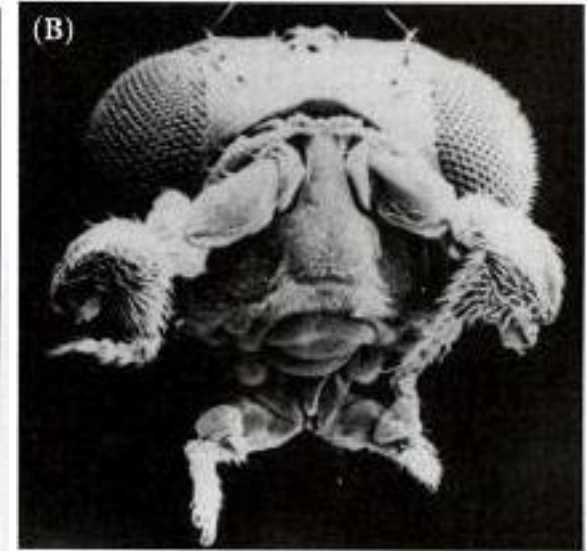
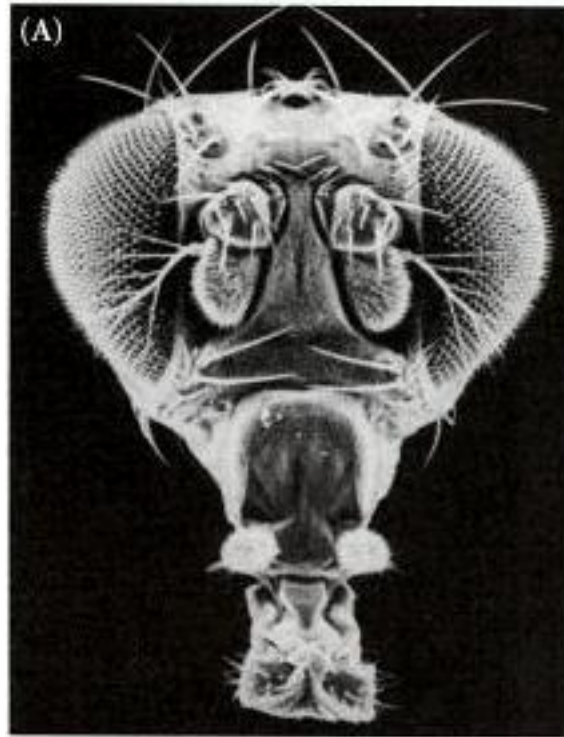
Zygotická génová expresia

H – hlava
T – thorax
A - abdomen

Rok 1915 Calvin Bridges – bithorax
Objav homeotických génov
Štúdium genetiky segmentácie tela

Homeotické gény

Bithorax mutant in adult *Drosophila*

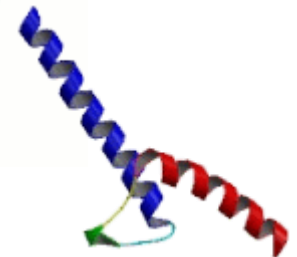
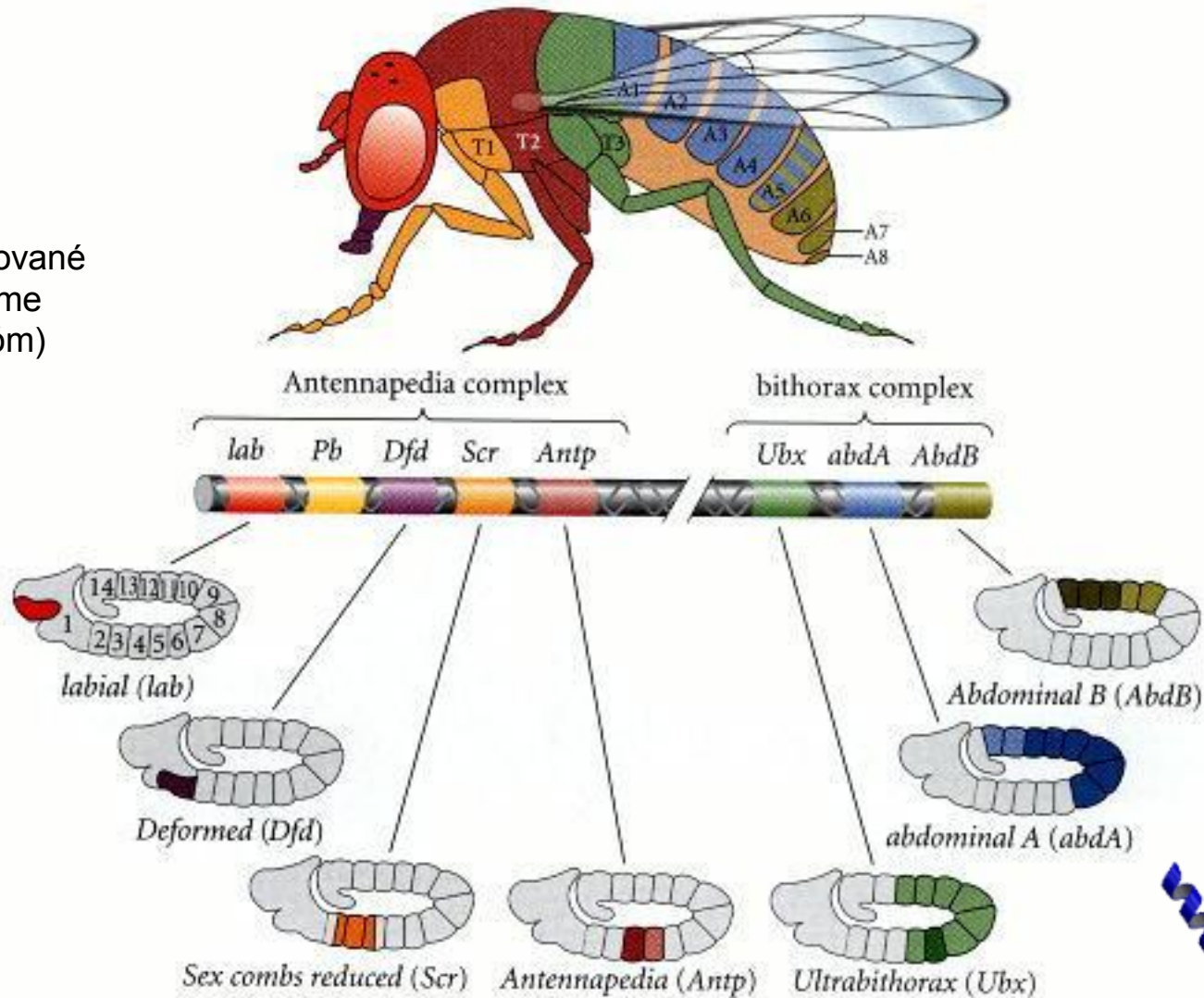
Antennapedia

transformácia segmentu na iný segment

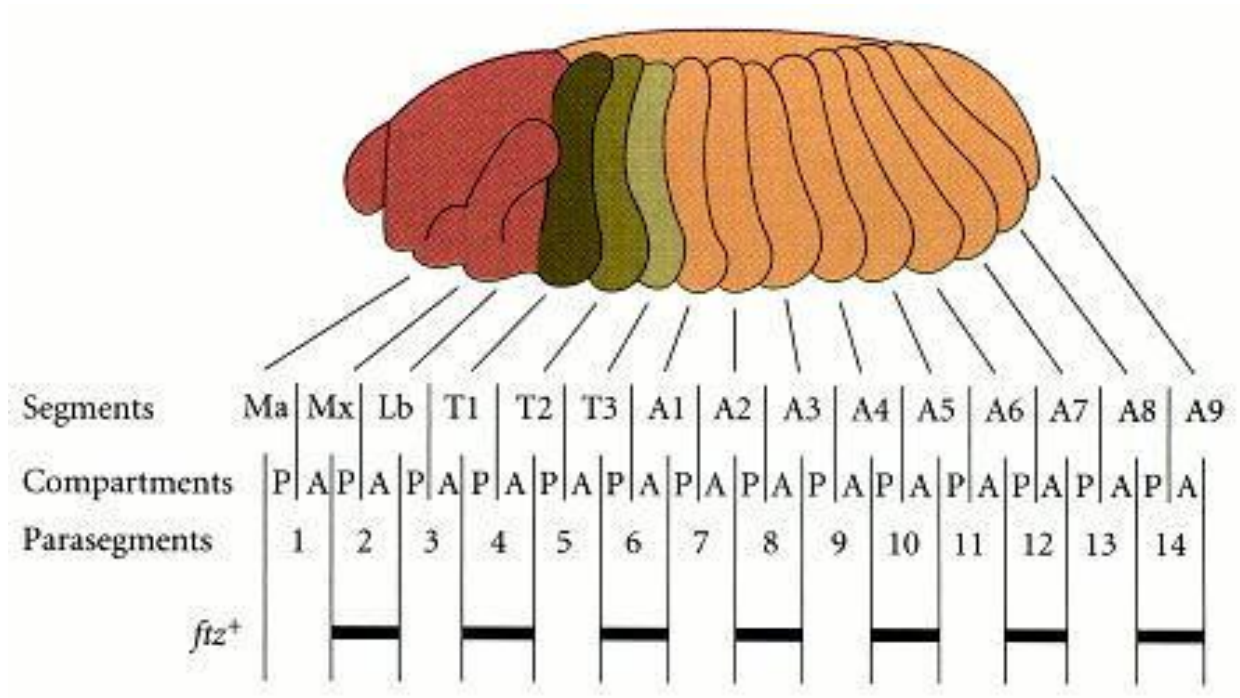
Homeotické gény – riadené segmentačnými génmi

Homeotické gény

Gény lokalizované
na 1 autozóme
(3. chromozóm)

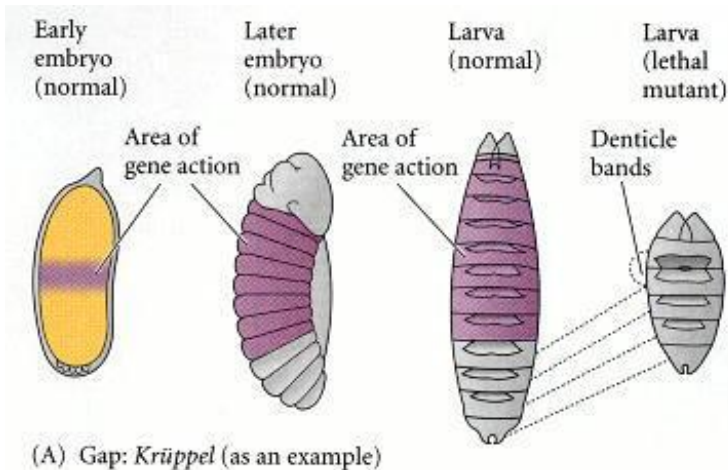
Segmentácia embrya

Homeotické gény – kontrolované segmentačnými génmi

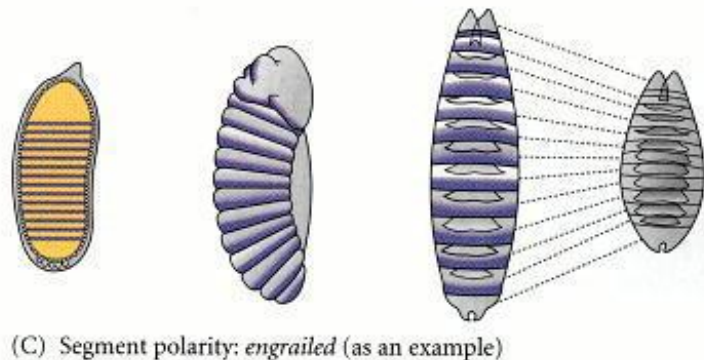
Segmentačné gény

Gény veľkých medzier – určujú segmentačné oblasti embrya
Krüppel, giant, hunchback, knirps

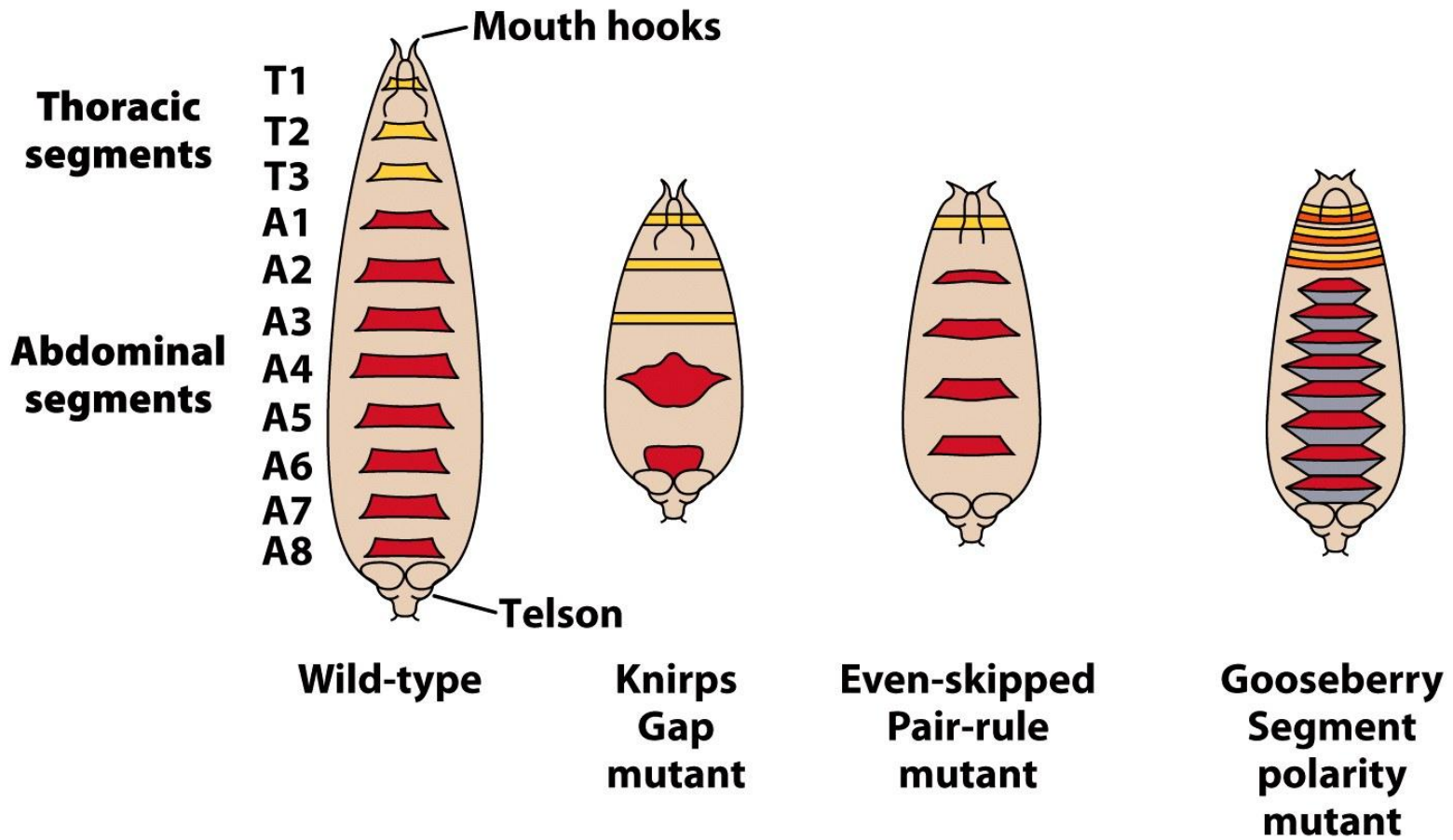

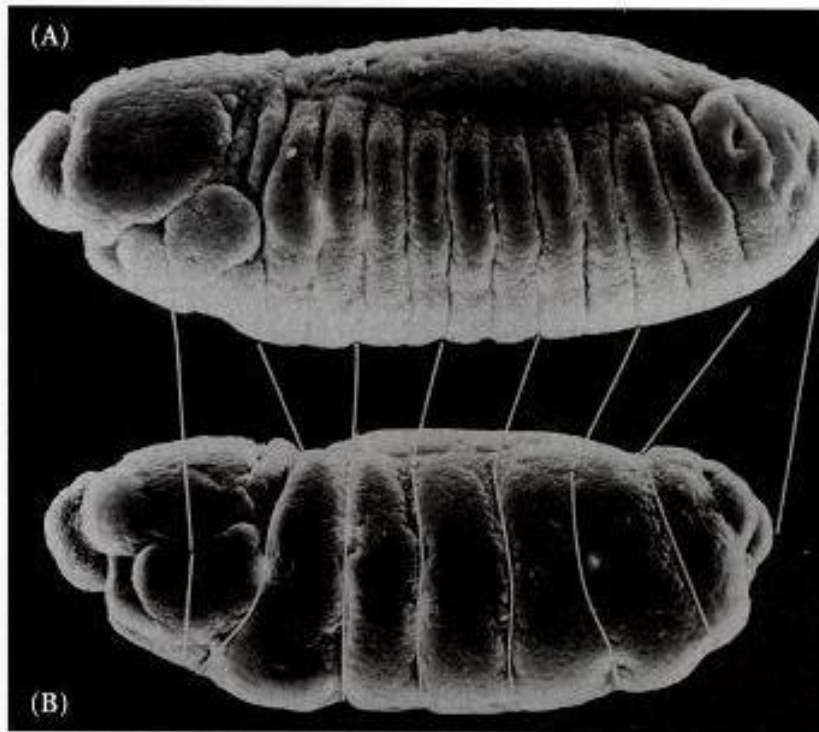
Gény párového pravidla – určujú usporiadanie článkov vnútri embrya.
Rozdelenie embrya na parasegmenty.
fushi tarazu, even-skipped

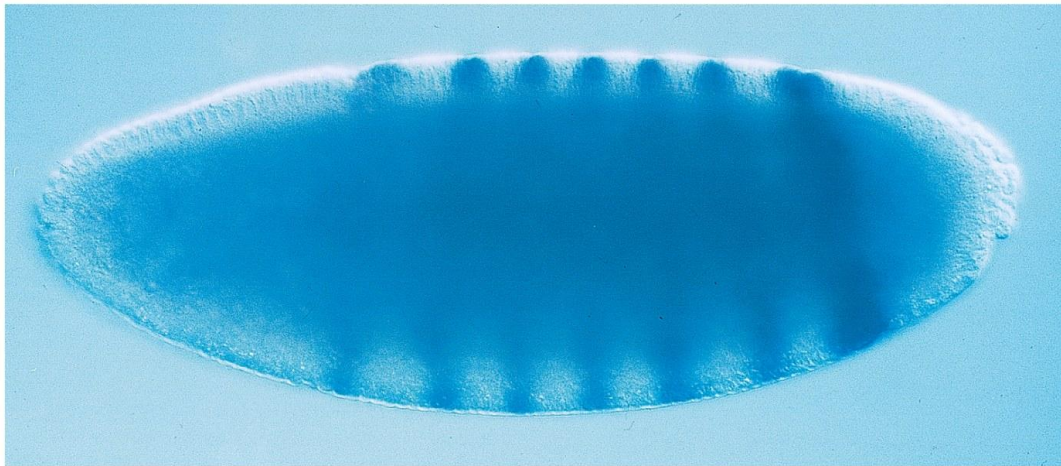
Gény polarity segmentov – určujú anteriórne a posteriórne časti telových článkov.
engrailed, wingless

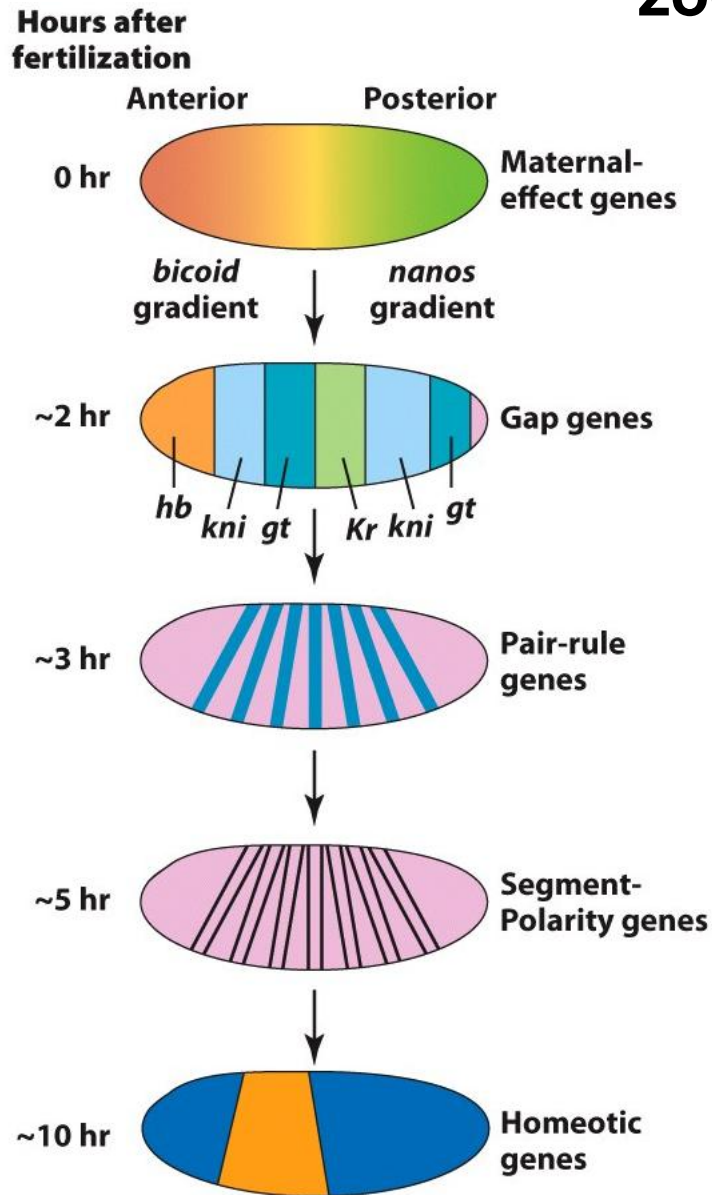

fushi tarazu

0.1 mm

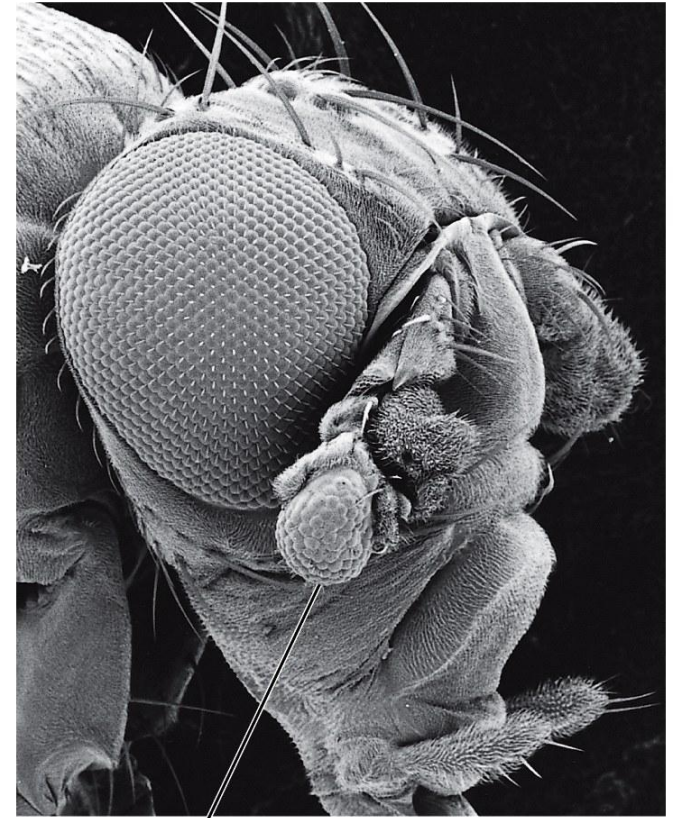
Kaskáda expresie génov zodpovedných za segmentáciu embrya

Vznik orgánov

Mutácia
Ektopická expresia

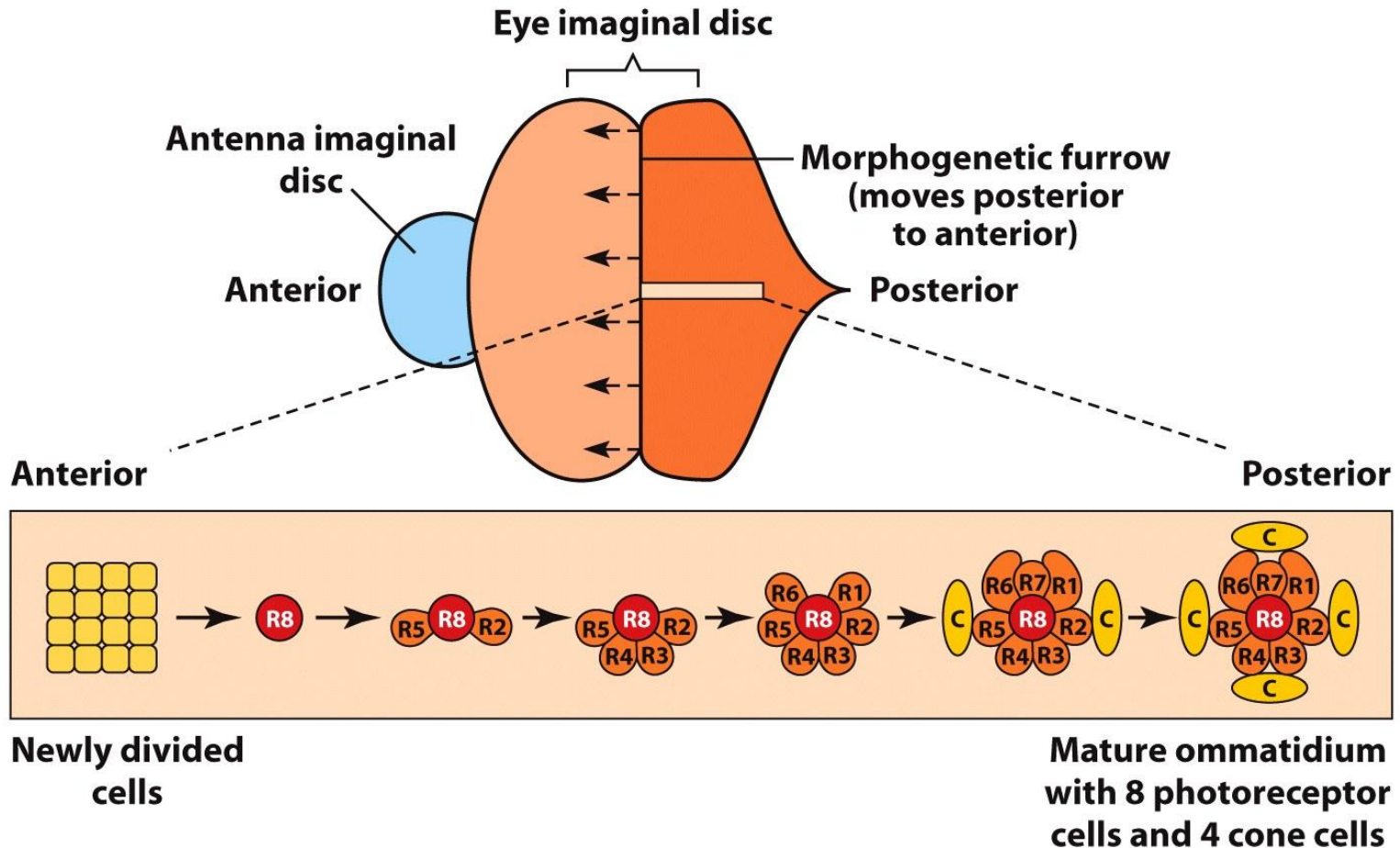
Extra eye

eyeless – homeodoménový TF

Pax6 – cicavčí homológ

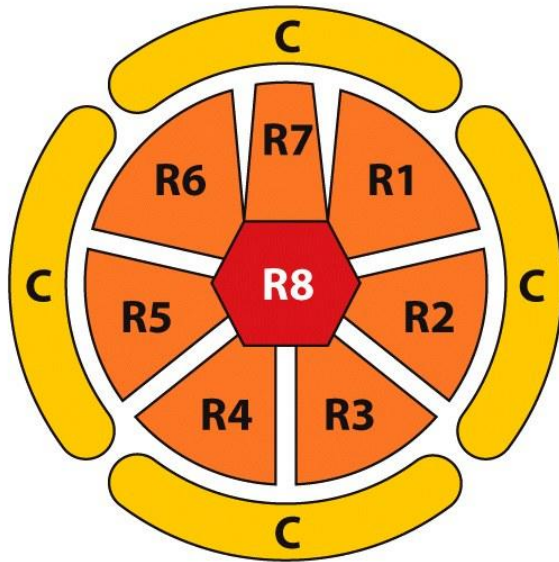

Diferenciácia buniek oka *D. melanogaster*

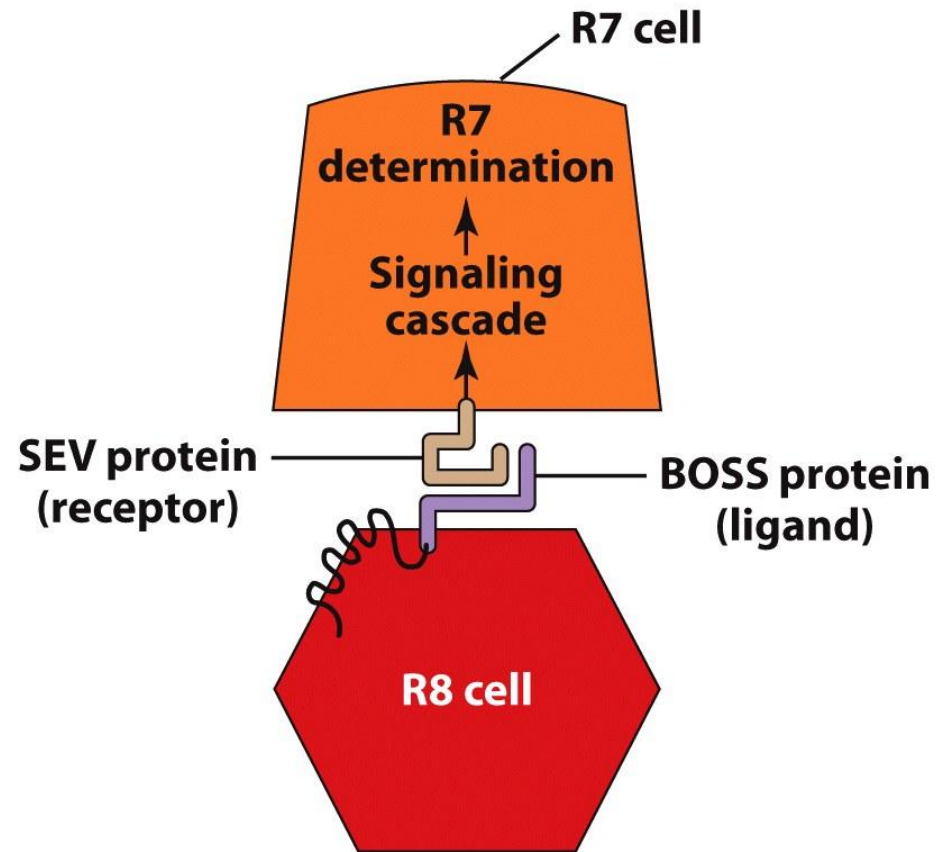
800 faciet – 1 faceta = 20 buniek → 8 fotoreceptorových neurónov
 4 čapíkové bunky
 6 ochranných buniek
 2 bunky – senzorické vlásky na povrchu oka

Determinácia fotoreceptora R7

(a)

sevenless – tyrozínkináza

(b)

indukcia – proces determinujúci osud nediferencovanej bunky signálom z diferencovanej bunky

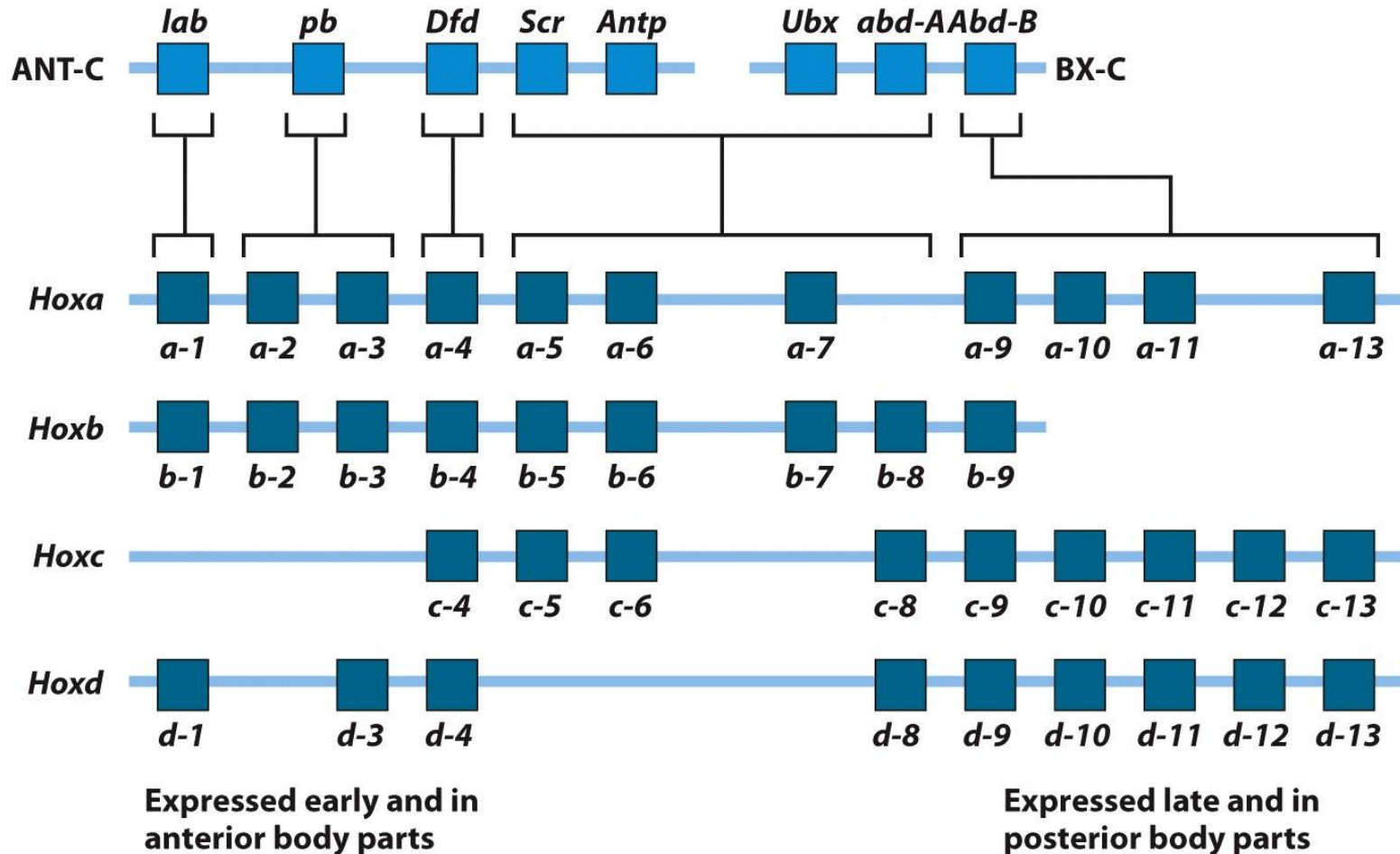

Genetická analýza vývoja stavovcov

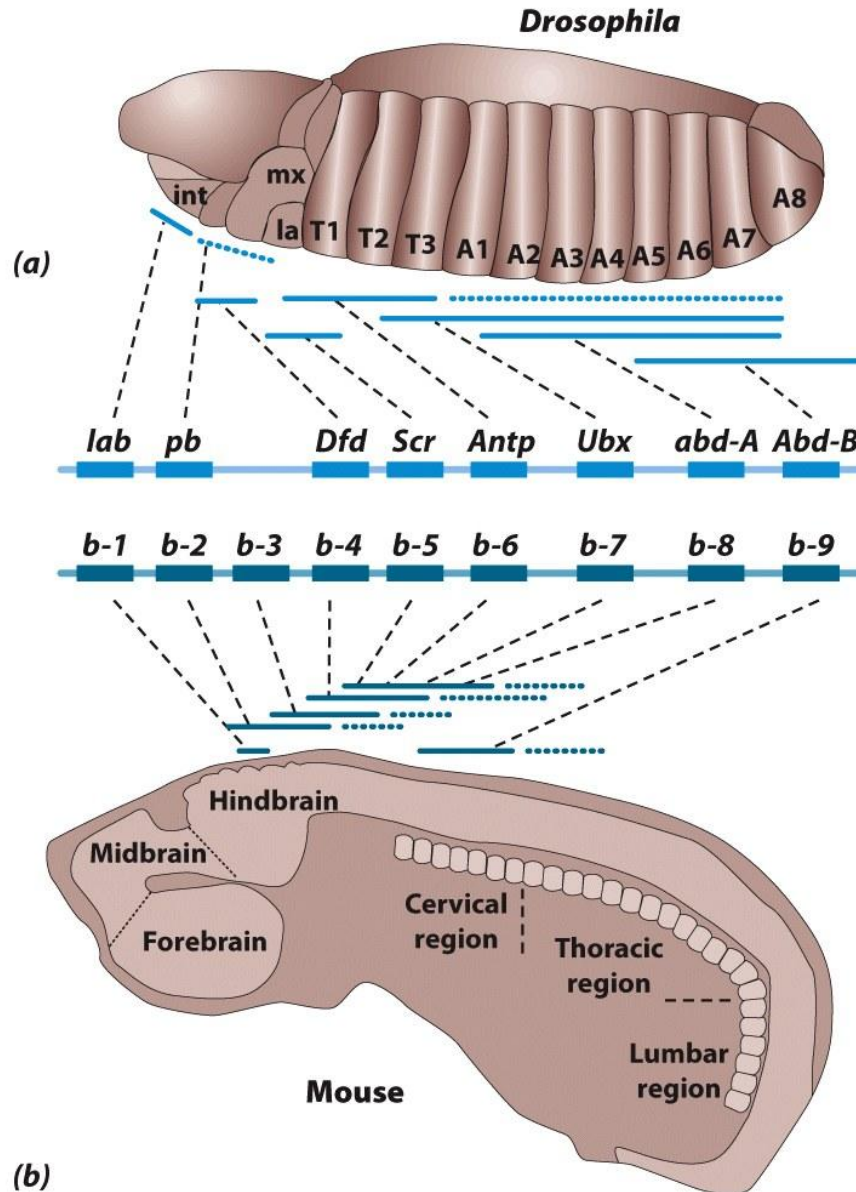
- využitie poznatkov zo štúdia bezstavovcov
- hľadanie homologických génov
- evolučná konzervovanosť
- Hox gény – homológy homeotických génov drozofily (Southern hybridizácia)
- 38 Hox génov v 4 zhľukoch (a, b, c, d) (120 kb)
- každý zhľuk je umiestený na inom chromozóme
- kvadruplikácia pred 500-600 miliónmi rokov

Genetická analýza vývoja stavovcov

Cicavčie Hox gény

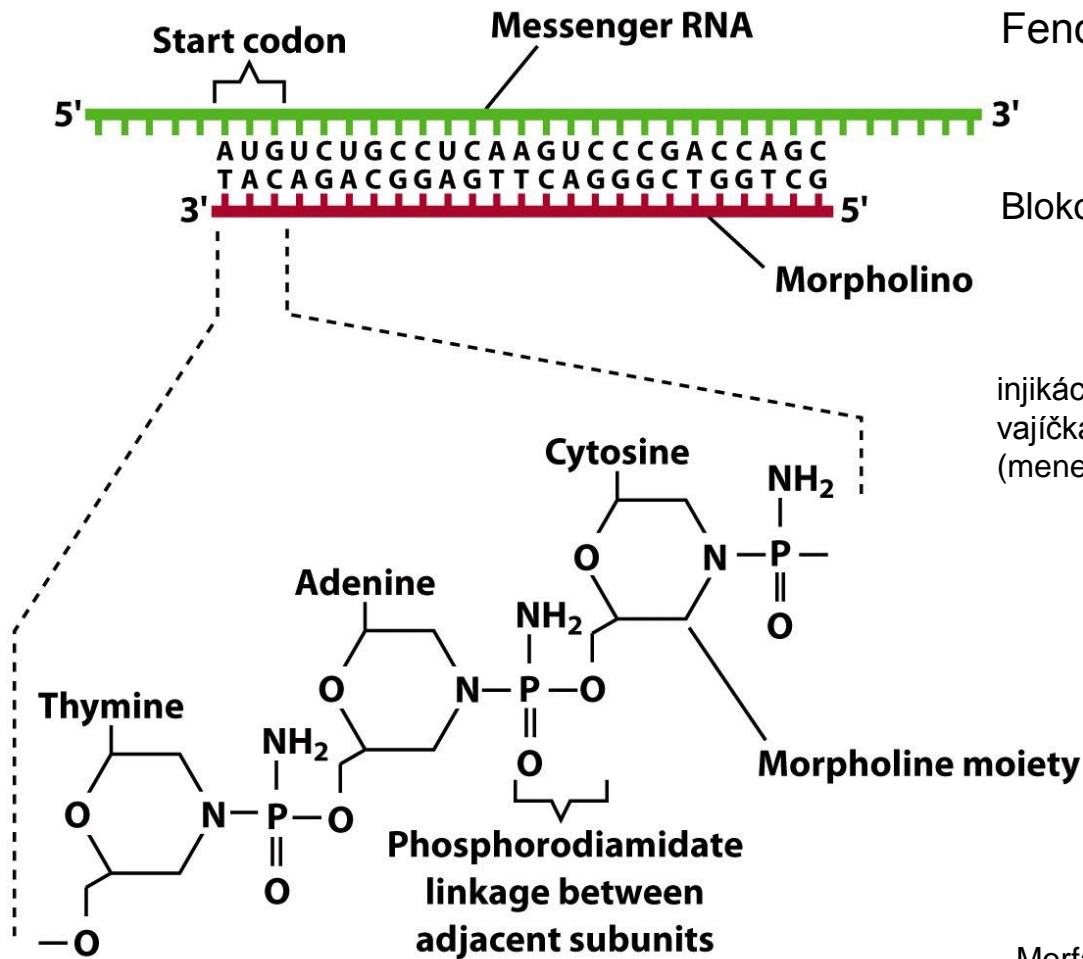
Poradie expresie homeotických génov drozofily a myši

kolinearita

„Knokaut“ mutácie u myší

Danio rerio morfolino mutanty

Fenokópie mutantného fenotypu

Blokovanie alebo zoslabenie expresie

injikácia < 10ng morfolina do žltka oplodneného
vajčka alebo skorého embrya
(menej ako 16 buniek)

Morfant – morfolinom indukovaný fenotyp

Cicavčie kmeňové bunky

- Totipotencia – schopnosť bunky deliť sa a diferencovať na všetky typy buniek (zygota)
- Pluripotencia – schopnosť bunky diferencovať sa na každú z 3 zárodočných vrstiev (endoderm, mezoderm, ektoderm)
- Multipotencia – schopnosť bunky diferencovať sa na viacero typov bunkových línií (hematopoetické bunky), ale limitovaného množstva línií
- Oligopotencia - schopnosť bunky diferencovať sa len na niekoľko bunkových typov (lymfoidné, myeloidné kmeňové bunky)
- Unipotencia – schopnosť diferencovať sa len na jeden bunkový typ (hepatocyty)

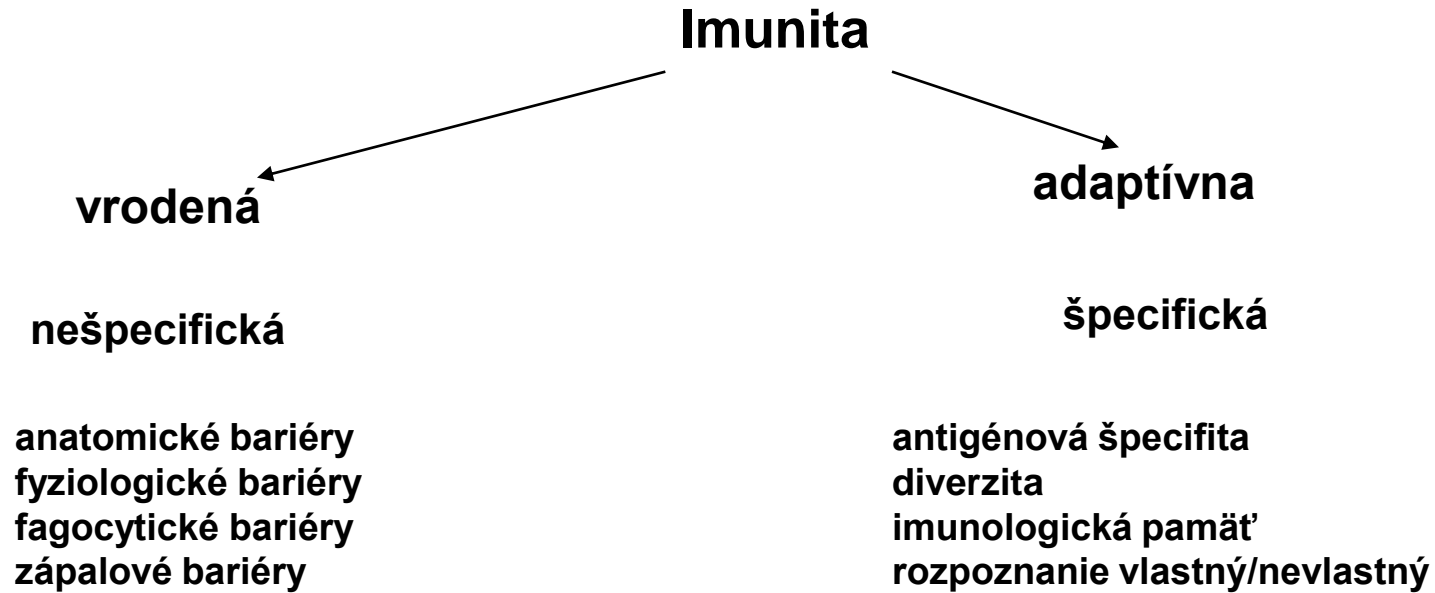
Kmeňové bunky dospelého jedinca

Embryonálne kmeňové bunky

štúdium génov zapojených do bunkovej diferenciácie
embryoidné telieska

terapeutické klonovanie vs reprodukčné klonovanie

Diferenciácia buniek imunitného systému stavovcov

Genetické zmeny v diferenciácii imunitných buniek stavovcov

väčšina buniek – identický obsah DNA, výnimka – bunky imunitného systému

2 významné skupiny buniek imunitného systému:

B lymfocyty – produkcia imunoglobulínov (protilátok)

T lymfocyty – tvoria proteíny s reaktívnym povrchom, pôsobia ako receptory pre rôzne substráty

Rozpoznávanie antigénu (cudzorodej molekuly)

T-bunkové receptory, protilátky – proteíny kódované génmi

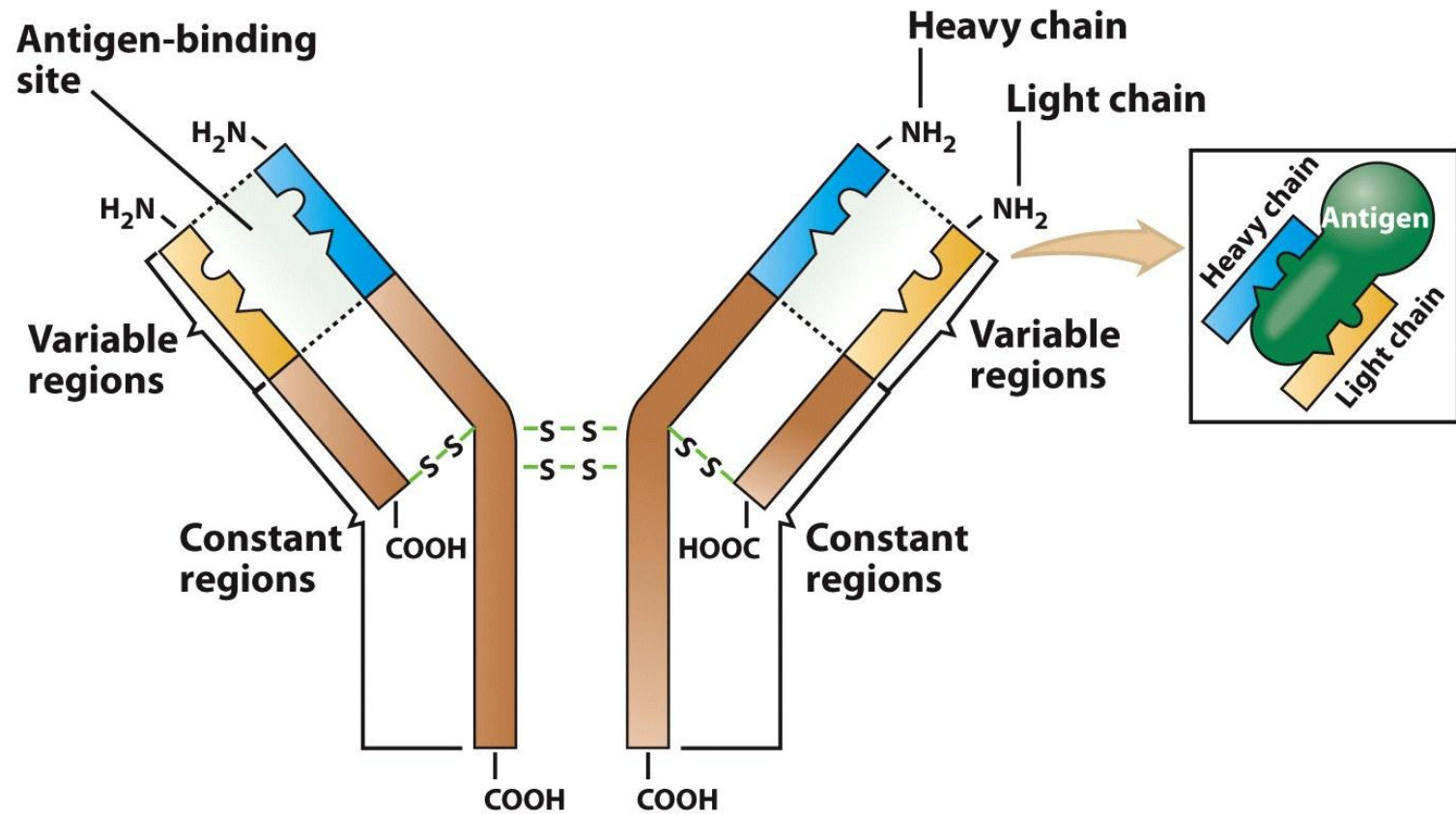
Protilátka

- tetramér zo 4 polypeptidov , 2 identické ľahké a 2 identické ťažké reťazce
- ľahký reťazec 220 aa, ťažký reťazec 445 aa
- N-koncová variabilná oblasť
- C-koncová koštantná oblasť

- ľahký reťazec 2 lokusy – kappa (κ) (2.crm) a lambda (λ) (22.crm)
- ťažký reťazec 1 lokus (14. crm)

- každý lokus má zložito usporiadané génové segmenty

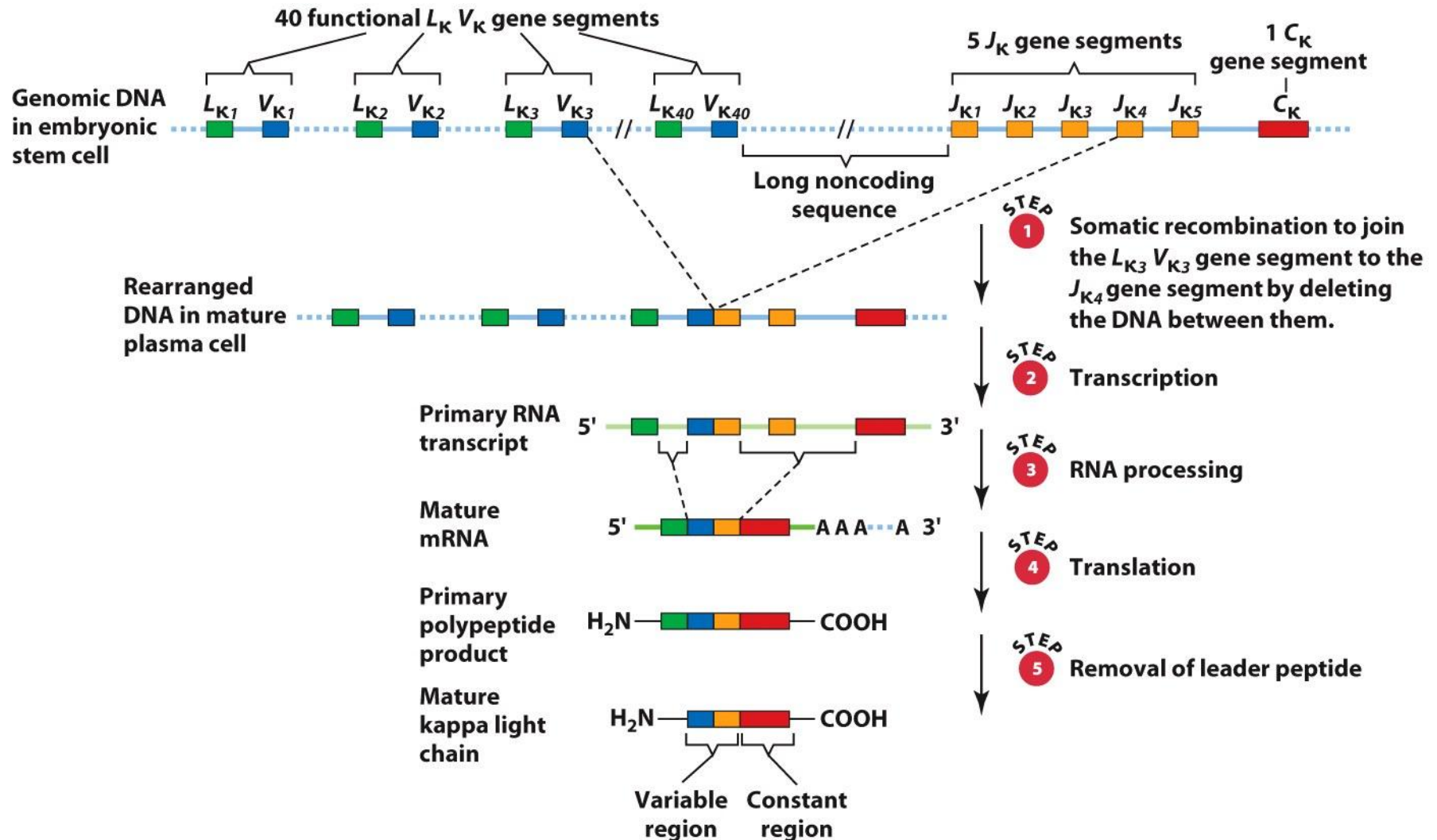
Príklad: kappa lokus

- Génový segment $L_{\kappa}V_{\kappa}$ kóduje zavádzací peptid a (95aa) N-variabilnej oblasti (76 génových segmentov, 40 funkčných)
- Génový segment J_{κ} kóduje posledných 13 aa variabilnej oblasti (5 génových segmentov)
- Génový segment C_{κ} kóduje konštantnú oblasť (1 génový segment)

- proces rekombinácie génových segmentov umožňuje vytvárať 2 112 000 rôznych protilátok

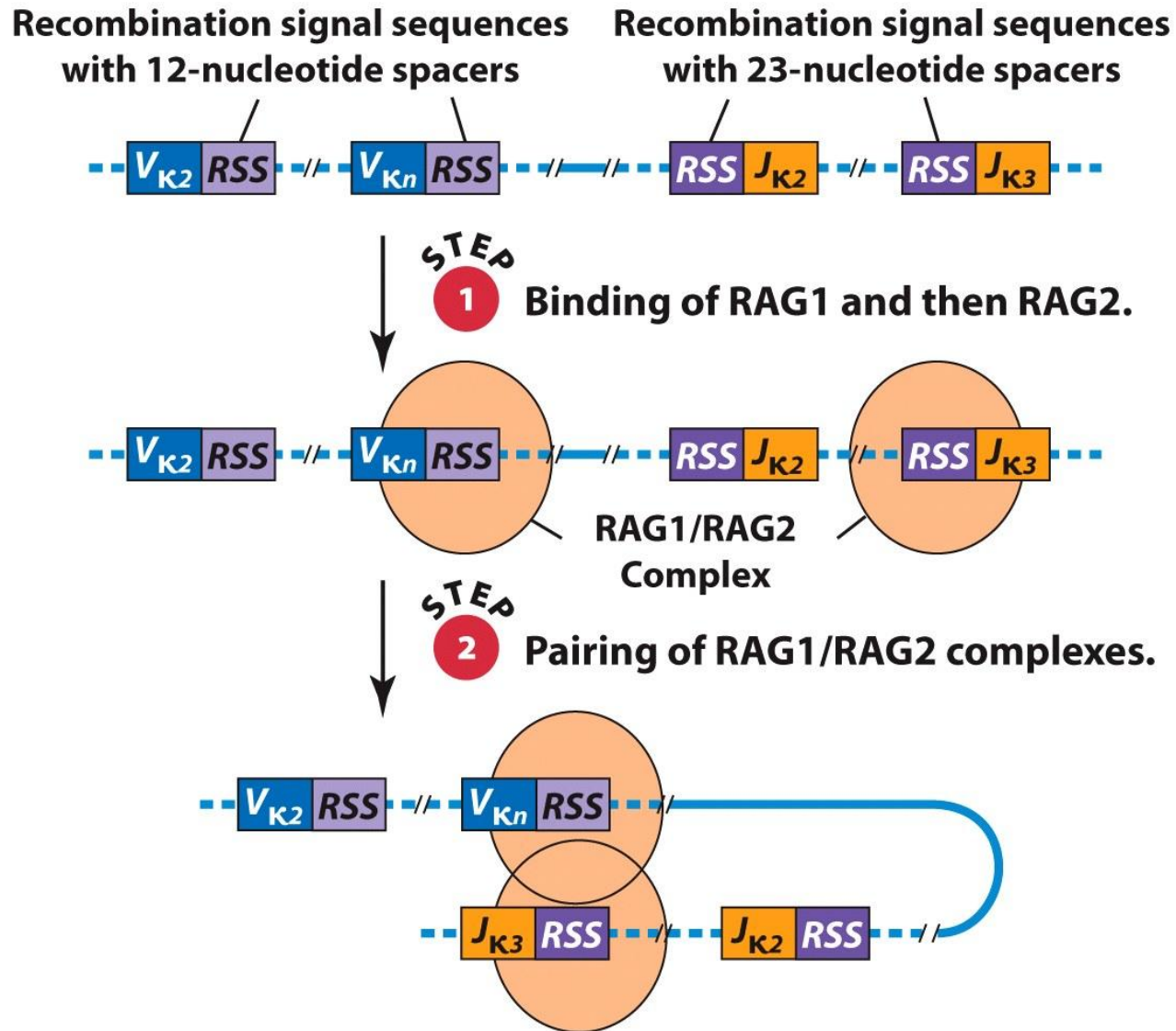
Štruktúra molekuly protilátky

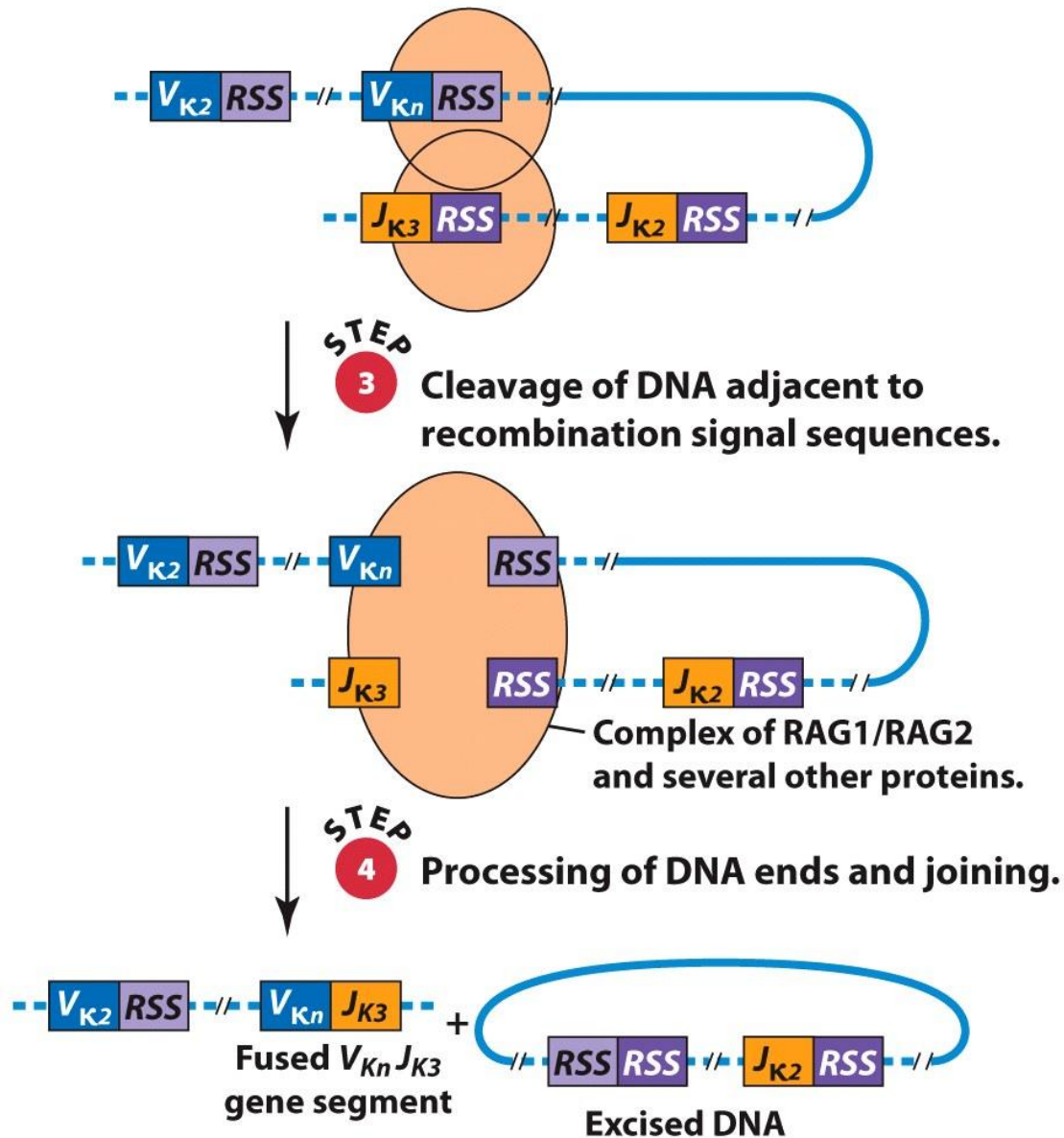
Genetické riadenie tvorby ľahkých reťazcov

Zjednodušený model spájania V_K - J_K segmentov

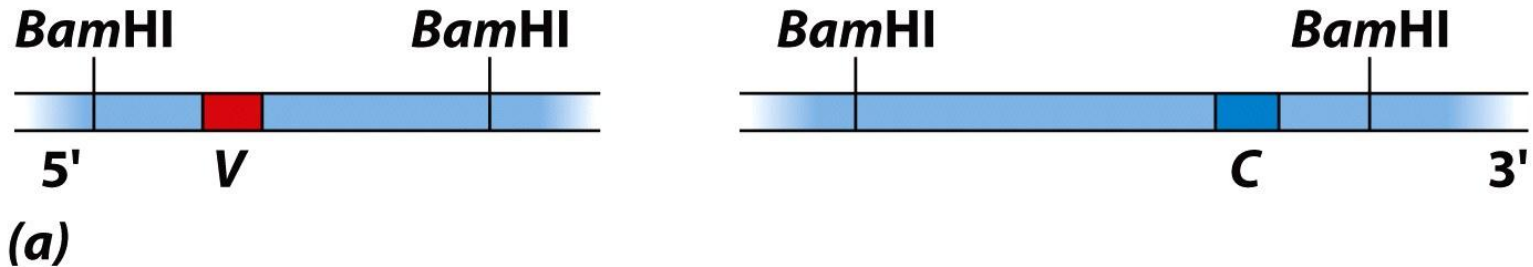
Zjednodušený model spájania V_K - J_K segmentov

Dôkaz DNA prestavby počas diferenciácie buniek imunitného systému

DNA from embryo cells

DNA from antibody-producing cell

